educació sexual

coeducació autoreflexions

pensament crític espais segurs interseccionalitat

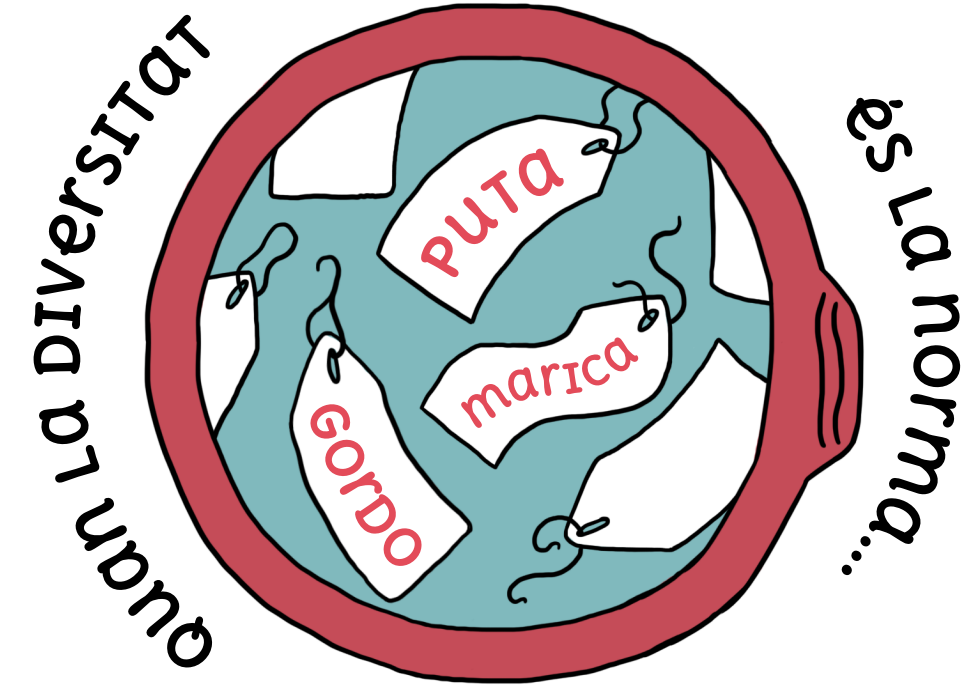

discriminació
silencis
norma-litat

Guia didàctica: Pedagogia de les sexualitats a infantil i primària

antisida Lleida

Guia didàctica: Pedagogia de les sexualitats a infantil i primària.

Edició: Associació Antisida de Lleida
1era Edició Febrer 2020

Redacció: Sònia Notario Entor
Revisió: Anna Rafel Campàs, Blanca Maldonado Borràs, Marta Melgosa Solsona
Correcció Lingüística: Alba Gatell Panisello
Il·lustració i disseny: Momo Estudi

Drets d'Autoria:

Aquesta guia es sotmet a la llicència CC BY-NC-SA 4.0 de Creative Commons. Està autoritzada la seva difusió, utilització i adaptació sempre que es reconegui la font i la seva autoria, indicant si s'han realitzat modificacions. No pot ser utilitzada per una finalitat comercial. Per poder desenvolupar el seu contingut amb un acompanyament i assessorament contacteu amb **promoció@antisidalleida.org**.

Dipòsit Legal: L 462-2020

Col·laboracions i Agraïments:
Alba Gatell Panisello i Eva Docampo Vila.
Somiar és fàcil al vostre costat i engrescar-se encara més.
Gràcies per ser i estar.

Aquesta publicació es realitza dins el Projecte "Programa pedagògic en educació sexual (EGDH)", finançat per l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament.

Rep el suport de:

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament

Coordinadora d'ONGD i altres Moviments Solidaris de Lleida

Més informació: www.antisidalleida.org

Ens preguntem què fem per ells i elles, però potser ens saltem el pas de preguntar-nos què fem per nosaltres. Aquesta guia és una primera proposta per impregnar els espais d'aprenentatge, amb una educació sexual conscient. Aquesta guia és per usar-la, transformar-la, ampliar-la, i sobretot, construir-la conjuntament. No va dirigida únicament al professorat en actiu, sinó també vol ser una invitació als/les docents universitaris/àries que acompanyen a qui seran referents en les aules.

Háblale de la diferencia. Convierte la diferencia en habitual. Haz normal la diferencia. Enséñale a que valore la diferencia.
Y no para que sea justa o buena, sino simplemente para que sea humana y práctica. Porque la diferencia es la realidad de nuestro mundo. Y al enseñárselo, estás equipándola para sobrevivir en un mundo diverso.
Debe saber comprender que la gente toma distintos caminos en el mundo y que, siempre y cuando esos caminos no dañen al prójimo, son opciones válidas que deben respetarse. (...)
Existe solo una humildad necesaria: comprender que la diferencia es normal.

CHAMAMANDA NGOZI ADICHE

Querida Ijeawelw. Cómo educar en el feminismo.

índex

INTRODUCCIÓ 6

GLOSSARI 11

JUSTIFICACIÓ 16

COSSOS 23

DIVERSITAT(S) 54

PLAER(S) 77

Annex 1. PER SABER-NE MÉS 80

Annex 2. LLIBRES I CONTES 87

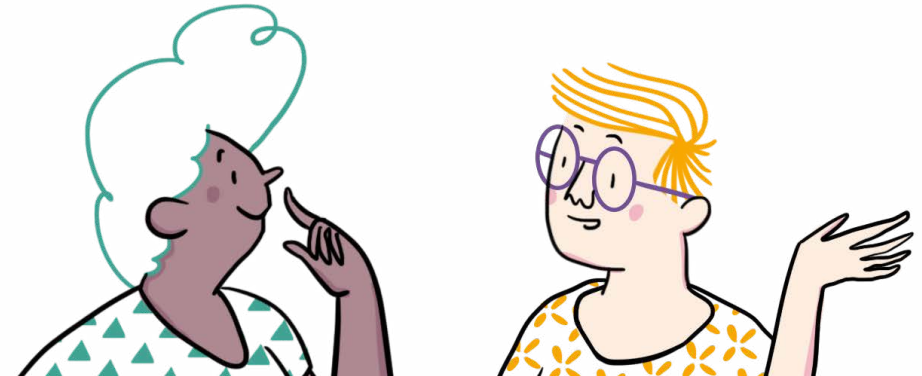

INTRODUCCIÓ

Un altre dossier, més feina, no puc saber de tot...

Has pensat això quan t'ha arribat aquest material a les mans? Potser tens raó... o potser no. Per saber-ho hauràs d'avançar una mica més en aquestes línies. La idea principal d'aquest dossier no és tant que et pugui donar unes pautes per poder fer intervencions puntuals en el marc de les sexualitats amb el teu alumnat, com que volem fer-te visible que, encara que no en siguis conscient, ja estàs treballant la sexualitat a les aules.

A través de com estructures el dia a dia a les classes, el material que fas servir, allò que dius –però sobretot allò que no dius–, què fas visible i accentues i què fas invisible i/o obvies. Ets persona referent per al teu alumnat i a través dels teus ulls, gestos, actituds i maneres de fer pots oferir un món ple de possibilitats amb alternatives a la rigidesa existent pel que fa a les sexualitats.
Acceptar-se primer per poder acceptar la resta necessita l'acompanyament d'un entorn valent que valori la bellesa de cada persona per la seva individualitat. Per poder fer-ho, primer hem d'aprendre a revisar-nos, interpretar el nostre imaginari i no oblidar-nos de ser amables amb nosaltres mateixes.

Imagina't que ets una casa[1] on:

L'exterior és allò que deixem veure, es com ens mostrem a les altres persones (cos). **Les golfes** podrien representar el nostre cap, on de vegades les coses estan ordenades i d'altres no (pensaments, fantasies, creences...). **Les habitacions** serien allà on ens trobem amb nosaltres mateixes quan estem a soles. **El soterrani** seria aquell lloc on guardem caixes (experiències, imaginaris...) que ni tan sols sabem que es troben allà, perquè potser no hi baixem gaire.

Amb aquest dossier ens agradaria que intentessis baixar a aquest soterrani, obrir la llum, guaitar i comprovar si hi ha alguna capsa (o algunes capses) que:
- No et permet avançar (o sí).
- T'agradaria apartar o canviar de lloc (o no).
- Voldries obrir i revisar que hi ha a dins (o no).

O potser aquesta excursió al soterrani no et ve de gust fer-la ara i apagues el llum. Decideixis el que decideixis has de saber que aquestes caixes que tenim al nostre interior ens travessen, i de vegades, no sabem o no recordem que hi són però condicionen el nostre dia a dia, perquè són el reflex de com ens hem anat construint. En el seu interior hi ha la clau del nostre imaginari, que acaba traduint-se en actituds cap a l'exterior.

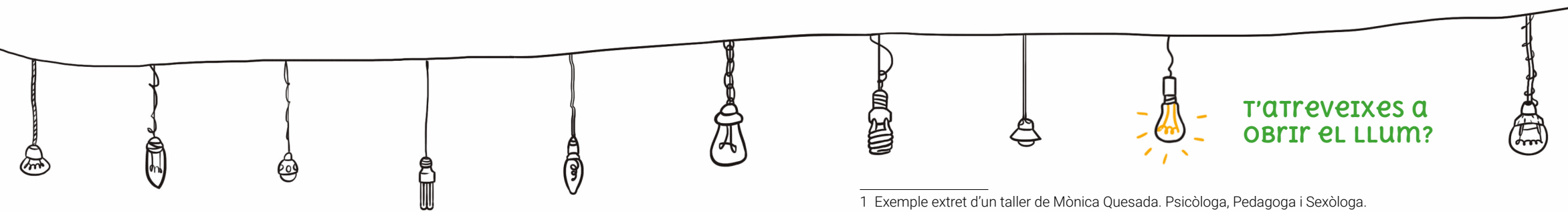

1 Exemple extret d'un taller de Mònica Quesada. Psicòloga, Pedagoga i Sexòloga.

Què hi trobaràs en aquesta guia

La idea no és **QUÈ** sinó a **QUI** pots trobar en aquesta guia. Potser és interessant parar màquines i fer-nos preguntes que potser no tenen resposta. O sí, però cadascú/una ha de trobar les seves. Mirar-nos i reflexionar sobre el que trobem, i de vegades no és visible, ens pot ajudar a acompanyar al nostre alumnat en el seu desenvolupament com a persones lliures i amb pensament crític.

Mentre estudiaves per poder exercir com a docent, segurament vas assolir molts coneixements que t'ajudaran en la teva tasca diària tant de programació de les sessions com de la manera de portar-les a terme. Tot i això, alguna vegada t'has preguntat si estàs preparat/da per respondre a les necessitats del teu alumnat en el descobriment i vivència de les seves sexualitats? Podem com a professionals de l'educació oferir una visió positiva i real de la diversitat de la que formem part? Com vius tu la teva sexualitat?

Per acompanyar-te en aquest recorregut hem dividit aquest document en tres àrees temàtiques que s'entrecreuen i es troben sota el paraigua de les sexualitats: COSSOS / DIVERSITATS / PLAERS.

Cada àrea temàtica conté tres apartats diferenciats per poder abordar-les de manera més acurada i perquè les puguis experimentar, aprendre i/o recordar i aplicar a l'aula. Evidentment, aquesta no pretén ser una guia que doni respostes màgiques. Vol ser una excusa per parlar-ne, una eina, un recurs inicial on puguis agafar-te en cas que t'atreveixis a provar(-te).

Els apartats que trobaràs en cada àrea temàtica són els següents:
A) Autoreflexió. A l'inici de cada mòdul hi ha un apartat d'autoreflexió on podràs jugar(-te). No pretenem fer un examen sinó convidar-te a revisar el teu imaginari per poder qüestionar-lo, entendre'l, ampliar-lo i jugar-hi. Els exercicis que et proposem en aquest apartat veuràs que són aplicables també a l'aula i que poden ajudar a fer-te una idea d'on parteix el teu alumnat i tu mateix/a.

No hi ha una solució correcta; tan sols volem fer bullir l'olla i plantejar un debat per obrir finestres i ventilar la casa. A continuació trobaràs un acompanyament en l'autoreflexió, per poder interpretar algunes de les teves possibles respostes. **Et recordo que és un joc, així que... gaudeix!!!**

B) Teoria. La teoria serveix per posar nom i entendre de què estem parlant quan parlem de sexualitats. Dins de cada àmbit de treball aprofundirem una mica en la terminologia que fem servir, pautes per poder aplicar a l'aula i nous coneixements que potser t'interessen tant a nivell personal com professional.

C) Exemples pràctics a l'aula. Tot i que amb els exercicis inclosos a l'autorevisió ja pots tenir eines per poder fer exercicis pràctics amb el teu alumnat, hem pensat que potser aterrar la teoria a diferents exemples per a l'aula et pot donar una empenta per poder treballar de manera més afinada. Tenim la gran sort de comptar amb grans professionals que s'hi dediquen des de fa molt temps, així com un bon grapat de recursos per oferir-te, si ho desitges.

Recorda que encara que creguis que no treballes de manera concreta els àmbits d'aquesta guia, ho estàs fent a partir de la manera com et dirigeixes a la canalla i de les finestres que ofereixes del món a través dels teus ulls, de les paraules, d'allò que fas visible i del que no.

Tens un espai i un lloc privilegiat amb l'alumnat. Aprofitar-lo per donar valor a les seves vivències, experiències, qüestionar-los i que et qüestionin, també és educar(-te), però sobretot és una oportunitat per créixer alhora.

Si encara estàs estudiant i preparant-te per ser docent, mira quina meravella de feina t'espera. No tan sols acompanyaràs al teu alumnat en el seu creixement i desenvolupament sinó també tindràs la sort de poder fer-ho amb tu mateix/a.

Aquest document que està a les teves mans partirà des de la visió del binarisme[2] de gènere i dicotomia sexual[3], per poder qüestionar-la i convidar-te a que mostris al teu alumnat un món ple de possibilitats, fins i tot, la possibilitat de ser un/a mateix/a. Aprofitem també per demanar disculpes per no tenir la capacitat de recollir totes les realitats, però t'assegurem que les nostres ganes d'aprendre són moltes, i ho volem fer juntament amb qui ens vulgui acompanyar per compartir, qüestionar, investigar, rectificar..., perquè aquesta guia, com les sexualitats, neix per seguir construint-se, revisant-se i reinventant-se.

2 Glossari

3 Glossari

GLOSSARI

ANDROCENTRISME: Visió del món i de la cultura centrada en el punt de vista masculí.

ASSEXUAL: Persona que experimenta poca o cap atracció sexual cap a altres persones.

ASSIGNACIÓ SEXUAL: Acció que fa referència al sexe que s'assigna a una persona en el moment de néixer, que en la majoria de casos es basa en la seva anatomia externa.

BINARISME DE GÈNERE: Classificació de gènere en dues formes diferents, oposades i excloents: el masculí i el femení.

BISEXUAL: Persona que pot sentir atracció eròtica i afectiva per persones del seu mateix sexe o de sexe diferent.

CAPACITISME: És la creença que algunes capacitats són intrínsecament més valuoses, i que aquelles persones que les tenen són millors que la resta.

CISGÈNERE: Persona que se sent identificada amb el gènere que se li ha assignat en néixer.

CISHETEROSEXUAL: Persona alineada amb el sexe i gènere que se li ha assignat en néixer i que s'identifica com a heterosexual.

CISNORMATIVITAT: Conjunt de normes que sostenen la creença que les persones es divideixen de manera natural en dos gèneres diferents i excloents: home i dona. Es parla de cisheteronormativitat si s'hi afegeix l'exclusió a qualsevol orientació sexual que no sigui l'heterosexualitat.

CISSEXUAL: Persona que se sent identificada i alineada amb el sexe biològic que se li ha assignat en néixer.

COEDUCACIÓ: La coeducació és l'acció educativa fonamentada en el reconeixement de les potencialitats i individualitats de tot l'alumnat, independentment del seu sexe, potenciant així la igualtat real d'oportunitats. La coeducació proporciona tant a l'alumnat com al professorat i a tota la comunitat educativa estratègies que poden modificar les relacions de poder, d'abús i de limitacions estereotipades per a cada gènere, esdevenint veritables agents de transformació.

COITCENTRISME: Creença o suposició, basada en una estructura social patriarcal, que entén el coit heterosexual (penetració del penis a la vagina) com la pràctica sexual estàndard, i relega la resta de pràctiques sexuals a una situació d'inferioritat.

DICOTOMIA SEXUAL: Classificació de sexe en dues formes diferents, oposades i excloents: mascle i femella.

DIVERSITAT: Enfocament de la igualtat que celebra les diferències entre les persones.

ESTEREOTIPS DE GÈNERE: Preconcepcions, generalment negatives i amb freqüència inconscients, pel que fa als atributs, les característiques o els rols atribuïts a les persones segons el seu gènere assignat.

ETNOCENTRISME: Actitud de considerar el grup propi –sovint cultural, social, etnogràfic...– com a superior, i els grups aliens o perifèrics com a inferiors.

EXPRESSIÓ DE GÈNERE: Manifestació externa o interna de la identitat de gènere mitjançant la manera de vestir, el pentinat, la gestualitat i altres característiques.

GÈNERE FLUID: Qualitat atribuïda a les persones que no s'identifiquen, de manera estàtica, amb una identitat de gènere binària, és a dir, masculina o femenina.

HETERONORMATIVITAT: Principi que implica l'alienació del sexe biològic, l'orientació sexual, la identitat de gènere i els rols de gènere. És a dir, des d'una perspectiva heteronormativa, una persona que ha nascut amb genitals femenins ha de sentir-se atreta només per homes, identificar-se amb el gènere femení i reproduir els rols i actituds associats a aquest gènere.

HETEROSEXUAL: Entès des d'un model dicotòmic, seria la persona que sent atracció per persones de l'altre sexe i/o identitat sexual.

HOMOSEXUAL: Entès des d'un model dicotòmic, persona que sent atracció per persones del seu mateix sexe i/o identitat sexual.

INTERSECCIONALITAT: Conjunt d'eines conceptuals que faciliten l'anàlisi crític sobre les relacions de poder, les possibilitats de tenir agencia i autodeterminació sobre la pròpia vida, i assenyalar els privilegis que es distribueixen de forma desigual.

INTERSEXUAL: Persona l'anatomia o fisiologia sexual de la qual no s'ajusta completament als estàndards definits per als dos sexes que culturalment han estat assignats com a mascles i femelles.

IDENTITAT DE GÈNERE: Vivència interna i individual del gènere, tal com cada persona la sent, que pot correspondre o no amb el gènere assignat al néixer.

Identitat no binària: Vivència de les persones que se situen fora de les categories home-dona / masculí-femení.

Normativitat: Allò que s'espera de la gent i que es té per normal. En sexualitat és el que es torna norma o model desitjable.

Orientació del desig: Atracció eròtica i emocional que pot ser cap a persones del gènere o la identitat de gènere pròpia o cap a gèneres o identitats de gènere diferents de la pròpia.

Patriarcat: Organització social i política en què l'home té el màxim poder i autoritat i la dona queda supeditada. El patriarcat naturalitza la valoració desigual i atorga superioritat i autoritat moral als homes sobre les dones. La seva supervivència es basa en la repetició d'uns patrons que a través de les lleis, tradicions, costums, educació, etc. reforcen els rols de dominació dels homes i de submissió de les dones.

Queer: Persona que defuig la identitat binària, entenent que les persones transiten entre els gèneres. Incorpora la crítica que totes les etiquetes que ens defineixen ens divideixen i ens separen: les d'ètnia, nacionalitat, edat, classe socioeconòmica, religió, orientació del desig, etc.

Rol de gènere: Conjunt d'actituds, tasques i comportaments que s'atribueixen a homes i dones en una societat i en un moment històric determinat en funció del seu sexe.

Trans*: La seva identitat de gènere no coincideix amb el seu sexe, poden haver nascut amb genitals masculins però sentir que la seva identitat és femenina o viceversa.

Transsexuals: persones trans que volen viure i ser reconegudes socialment d'acord amb la identitat de gènere que senten. Habitualment, se sotmeten a un procés d'hormonació i a una intervenció quirúrgica de reassignació sexual per tal de fer coincidir el sexe amb el gènere amb el qual s'identifiquen.

Transgènere: persones trans que, en canvi, poden no seguir cap procés d'hormonació ni sotmetre's a cap intervenció quirúrgica, perquè precisament qüestionen aquesta correspondència entre la genitalitat i la identitat de gènere.

Per trobar més terminologia relacionada:

Glossari.
Ajuntament de Barcelona.

Diccionario de la diversidad sexual y de género.
Lambda Valencia.

JUSTIFICACIÓ

Els tres insults que se senten més als centres educatius de secundària són "*gordo/gorda*, puta i *maricón*". Aquests, de vegades, es fan servir com a expressions que amaguen imaginaris dels que ni tan sols som conscients. Si analitzem aquestes tres paraules, comprovarem que totes tenen relació amb el que anomenem sexualitat.

Gordo/gorda deixa clar quins són els canons de bellesa imperants en aquesta societat.

Marica accentua la rigidesa (i alhora fragilitat) de les masculinitats, del que es considera un home de veritat i del que no, així com la penalització de les diversitats (tant en orientacions com en expressions de gènere).

Puta pretén invisibilitzar el dret al plaer femení, culpabilitzant-lo i transformant-lo en una eina de dominació patriarcal[4].

Per aquests motius hem estructurat la guia en tres àmbits: Cossos / Diversitat(s) / Plaer(s).

Tots ells s'entrecreuen i se sustenten. La nostra missió és oferir alternatives (no als insults, sinó a atacar la connotació devaluadora d'aquests insults). La nostra intenció és que vegin que cap d'ells és un motiu de discriminació ni malestar, que perdin el sentit com a insult.

Si la sexualitat és una dimensió de la persona que ens acompanya durant tota la vida, haurem de fer-la visible. A partir de l'educació sexual s'afavoreix no únicament l'acceptació del propi cos sinó que també es fomenten les conductes no discriminatòries que tenen a veure amb les diferències. Posar el focus en la diversitat de cossos, de vivències, de realitats és proporcionar una visió més realista del món.

La sexualitat continua sent un tema tabú, tot i que al seu voltant s'ha creat una bombolla mediàtica que ens ven que la vergonya i la foscor que l'envolten ja està superada. Però som conscients que això no és del tot cert.

Tan sols ens hem de fixar en el malestar que tenim amb els nostres cossos. No ser conscient que la nostra diversitat (sigui del tipus que sigui) és la norma i no una excepció ens aboca a continuar amagant(-nos), rebutjant(-nos), si no es compleixen les expectatives socials i culturals vigents.

Tot això ens dificulta arribar a tenir, a sentir un plaer real, aquell que et proporciona fer el que vols, amb qui vols, perquè vols, quan vols i com vols..., sempre que l'altra persona o les altres persones vulguin el mateix que tu, evidentment.

A les aules, habitualment es fan xerrades o tallers sobre sexualitat, cosa que no vol dir que es parli d'ella de manera integral, sinó que habitualment ens continuem centrant en l'aparell reproductor o bé en com evitar conseqüències negatives derivades de pràctiques sexuals coitcentristes[5]. Si continuem abordant l'educació sexual des de la parcialitat, la negativitat i el binarisme ens estem perdent la sexualitat com una manera de comunicar-nos, de sentir-nos i de posicionar-nos en el món no dicotòmica ni estàtica.

4 Glossari

5 Glossari

Aquesta guia presenta l'educació sexual des del Model biogràfic-professional[6], treballa la sexualitat com a valor i com a dret, tal com indiquen els *Drets sexuals i reproductius*[7].

Per tant, no podem parlar-ne únicament destacant els seus efectes no desitjats. Hem de fer un pas més, sense por a tenir una societat informada i crítica.

La nostra pretensió no és donar respostes, no les tenim. El que sí que ens agradaria és sumar-nos a totes les iniciatives ja creades o a aquelles encara ni imaginades que confiïn que l'educació sexual ens pot fer una mica més lliures.

Sexualitat? Sexe? Gènere? Educació sexual?

Per poder entendre aquesta guia és necessari tenir present els conceptes de *sexualitat, sexe, gènere* i *educació sexual*. Tots ells s'entrecreuen de tal manera (com molts altres factors) que de vegades els confonem, fusionem i fem servir com si fossin sinònims. Per aquest motiu fem un breu recorregut conceptual.

Quan parlem de **sexe** a què ens referim? A fer sexe com a pràctica? Al sexe genètic? Sexe gonadal, hormonal, fenotípic? Al sexe genital?

En aquesta guia quan parlem de sexe ens referim a sexe biològic que inclou cromosomes, gònades, genitals i que té una determinada aparença, perquè ens interessa parlar del cos i fer passar totes les reflexions possibles per ell. És el nostre escenari i la diana de moltes de les discriminacions i malestars –fins i tot, i sobretot, propis.

6 Annex 1. Per saber més

7 Annex 1. Per saber més

El sexe està omnipresent en la societat actual i continuem tractant-lo com si tot vingués definit pel seu fet biològic. L'expressió, allò visible, es va construint amb allò que és invisible i acaba configurant el que denominem sexualitat.

La **sexualitat** és travessada de forma multifactorial, fluïda i canviant a mesura que les vivències, experiències, creences, valors i actituds que anem absorbint ens modelen, creant una biografia única per a cada persona. Una definició que ens pot ajudar a entendre millor aquest concepte és la que ens ofereix José Antonio Marina (*El rompecabezas de la Sexualidad*, 2002).

Sexualitat és l'univers simbòlic construït a partir del sexe, molt més ampli que aquest. Univers simbòlic construït sobre una realitat biològica: el sexe. (...) És, per tant, una construcció de la intel·ligència humana que transfigura, transforma i potser deforma el sexe biològic.

Sobre un humil fet biològic –el sexe– hem construït un gegantesc món simbòlic –la sexualitat. La intel·ligència transfigura la biologia en cultura. És un trànsit que comença en la fisiologia, travessa els espessos camps de la religió, la psicologia, l'economia, la política, per arribar a l'ètica. I en cadascun d'aquests territoris a la sexualitat se li adhereixen significats nous, com als que travessen la selva se'ls hi empeguen flors, lianes i alguns escarabats...

Interessant també és tenir en compte la definició de sexualitat segons l'OMS per poder emmarcar-la en un discurs globalment acceptat:

Aspecte central de l'ésser humà, al llarg de la seva vida què inclou el sexe, les identitats i els papers de gènere, l'erotisme, el plaer, la intimitat, la reproducció i l'orientació sexual. Es viu i s'expressa a través de pensaments, fantasies, desitjos, creences, actituds, valors, conductes, pràctiques, papers i relacions interpersonals. La sexualitat pot incloure totes aquestes dimensions, no obstant, no totes elles es viuen o s'expressen sempre. La sexualitat està influenciada per la interacció de factors biològics, psicològics, socials, econòmics, polítics, culturals, ètics, legals, històrics, religiosos i espirituals. (OMS 2006)

Com podem veure, parlar de sexualitat no és fàcil perquè està travessada per molts eixos. Per aquest motiu ens agrada poder parlar de sexualitatS, perquè la reconeix variada, canviant i en contínua transformació.

El gènere, aquest terme encara és més difícil d'explicar. Tot i tenir molt clar que fa referència a uns atributs i característiques que es donen a partir del sexe biològic amb el que neixes, va molt més enllà. El nucli del gènere podríem dir que és el poder. Per explicar-ho millor recorrerem a les següents cites:

Les categories de gènere s'han presentat com una construcció social en la que determinants símbols i idees han conformat models de representació ideològica, i que en cada cultura que analitzem trobarem un sistema de gènere particular. El gènere és una construcció cultural que basa la seva existència en les diferències objectives que es donen entre els sexes i és a partir d'aquestes diferències sobre les quals cada cultura determina tant les categories de sexe com les de gènere[8].

Una altra definició seria:

La meva definició de gènere té dos parts i diverses subparts. Estan interrelacionades, però han de ser analíticament diferents. El nucli de la definició reposa sobre la connexió integral entre dos posicions: el gènere és un element constitutiu de les relacions socials basades en les diferències percebudes entre els sexes i, per altra part, és la primera forma de percebre les relacions de poder que són representades, d'una forma general, com naturals i immutables[9].

Tota aquesta construcció del gènere serveix per sustentar el que anomenem patriarcat, i

8 *Trabajo y representaciones ideológicas de género. Propuesta para un posicionamiento analítico desde la antropología cultural.* Anastasia Téllez. Antropología Social y Cultural, Universidad Miguel Hernández de Elche.

9 *El género: una categoría útil para el análisis histórico.* Joan W. Scott. 1990.

com diu Pilar Aguilar en el seu article "*¿Dulcificar el patriarcado llamándolo "heteropatriarcado"?*:

El patriarcat és el sistema d'opressió global que exerceixen els homes (en el seu conjunt encara que individualment les realitats siguin variades) sobre les dones (en el seu conjunt també). L'axioma central del patriarcat és el principi de la inferioritat de les dones i el seu consegüent sotmetiment.

Potser et preguntes per què anomenem el patriarcat enmig de tanta definició. El que seria difícil és no fer-ho, pel pes i la repercussió que té en la vivència de les nostres sexualitats, pels motius que queden patents en les definicions manllevades i que fan al·lusió al poder i al sotmetiment.

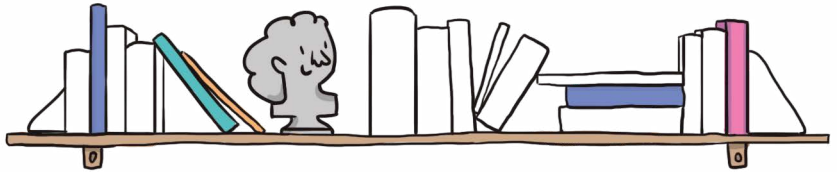

Educació sexual, quan parlem d'educació sexual hem de tenir clar que és un dret fonamental recollit en Els drets sexuals i reproductius:

Totes les persones, sense discriminació, tenen dret a l'educació i informació de manera general i a l'educació integral en sexualitat, així com a la informació necessària i útil per a exercir plenament la seva ciutadania i igualtat en els dominis privats, públics i polítics.

La UNESCO va aprovar a finals del 2009 les Directrius internacionals sobre l'educació relativa a la sexualitat, i es dirigeixen especialment a les autoritats i institucions educatives i de salut de cada país. Nanette Ecker, una de les seves autores, diu:

És important començar a treballar l'educació sexual i afectiva des de la infància i donar-li el mateix valor que qualsevol altra àrea de coneixement obligatòria per a l'alumnat, com les matemàtiques o la llengua.

Sabem que el conjunt de la societat educa, **L'ESCOLA TAMBÉ**. Darrere d'un currículum oficial, s'amaga el currículum ocult, tot allò que aprenem de manera inconscient mentre habitem les aules. És per aquest motiu que ens agradaria posar-hi llum, fer-lo conscient i engrescar-nos des de la pròpia pràctica educativa a revisar(-nos), no tan sols els continguts i els materials didàctics que poden perpetuar estereotips i discriminacions, sinó (i sobretot) el nostre paper com agents de canvi. A la fi aquesta tasca forma part de les nostres competències com a docents. L'educació sexual no està únicament reconeguda i avalada a nivell normatiu en el nostre territori[10], sinó que també a nivell mundial és concebuda com a fonamental per aconseguir els Objectius de desenvolupament sostenible (ODS)[11] fixats per l'ONU, d'entre els quals destacarem, no per ser més important que la resta, sinó perquè ens interpel·la directament a nivell professional:

OBJECTIU 4: GARANTIR UNA EDUCACIÓ INCLUSIVA, EQUITATIVA I DE QUALITAT I PROMOURE OPORTUNITATS D'APRENENTATGE DURANT TOTA LA VIDA PER A TOTHOM.

4.a: Construir i adequar instal·lacions educatives (...) que ofereixin entorns d'aprenentatge segurs, no violents, inclusius i eficaços per a tothom.

L'EDUCACIÓ SEXUAL ÉS UN DRET DEL NOSTRE ALUMNAT QUE HEM DE PROPORCIONAR DE MANERA TRANSVERSAL I TOTS ELS DIES.

10 Annex 1. Per saber-ne més

11 Annex 1. Per saber-ne més

COSSOS

AUTOREVISIÓ COSSOS

EXERCICI 1. DIBUIXA

Per poder fer aquesta activitat, et recomanem que tinguis a prop papers en blanc, colors, purpurina, etc. Tot el que consideris útil (i tinguis a l'abast) per poder dibuixar el següent:

DONA VESTIDA

DONA DESPULLADA

HOME VESTIT

HOME DESPULLAT

PARELLA FENT-SE UN PETÓ

ELS TEUS GENITALS

Escriu els noms que fas servir per anomenar-los i els que has pogut sentir a l'aula quan els mencionen.

UN CLÍTORIS

EXERCICI 2. ESTRENY?

Posa't un cinturó i lliga-te'l al primer forat, aquell en què et podrien caure els pantalons perquè no estreny gens. A mesura que vagis llegint les frases que et proposem i aquestes les hagis fet servir alguna vegada amb el teu alumnat o en la teva vida quotidiana, hauràs d'anar estrenyent el cinturó forat a forat. *(Cada forat representa un "Sí, ho he dit")*
Les frases són:

A) Li has dit a algun nena que somrigui perquè estaria més guapa?

B) Has fet al·lusió al cos d'algú elogiant-lo o menyspreant-lo?

C) Alguna vegada li has dit a alguna noia que per com es vesteix, es maquilla o es pentina "no es treu partit"?

D) Has donat per suposada l'heterosexualitat[12] d'algú i quan t'ha dit (o t'has assabentat) que era homosexual, has dit o pensat "ui, no ho hauria dit mai, no ho sembla"?

E) Has demanat a classe que algun noi fort t'ajudés a moure alguna cosa?

F) En alguna conversa en què intentaves explicar qui era algú has fet servir les paraules blanc, cisheterosexual, cristiana... en intentar descriure-la?

G) En alguna conversa en què intentaves explicar qui era algú has fet servir les paraules negre, gai, lesbiana, gras, amanerat, camionera, mora... al intentar descriure-la?

12 Glossari

AUTOREFLEXIÓ: COSSOS

EXERCICI 1. DIBUIXA.

UN HOME DESPULLAT

UNA DONA DESPULLADA

UN HOME VESTIT

UNA DONA VESTIDA

UNA PARELLA FENT-SE UN PETÓ

ELS TEUS GENITALS

UN CLÍTORIS

Els dibuixos que veuràs a continuació estan realitzats de manera individual, en diferents tallers amb personal docent i famílies. Cada persona des de la seva realitat. El que li dona potència i descriu l'imaginari col·lectiu és quan veus totes les imatges juntes i et ve al cap la paraula "NORMA".

Aquests exercicis els pots fer amb el teu alumnat, sempre adequant els missatges que dones a l'edat que tenen. En l'apartat "Exemples per aplicar a l'aula i recursos en línia" podràs trobar diferents exemples que et poden ajudar, si s'ha despertat el teu interès.

COSSOS NUS

Els teus dibuixos són similars a aquests?

HOME DESPULLAT

DONA DESPULLADA

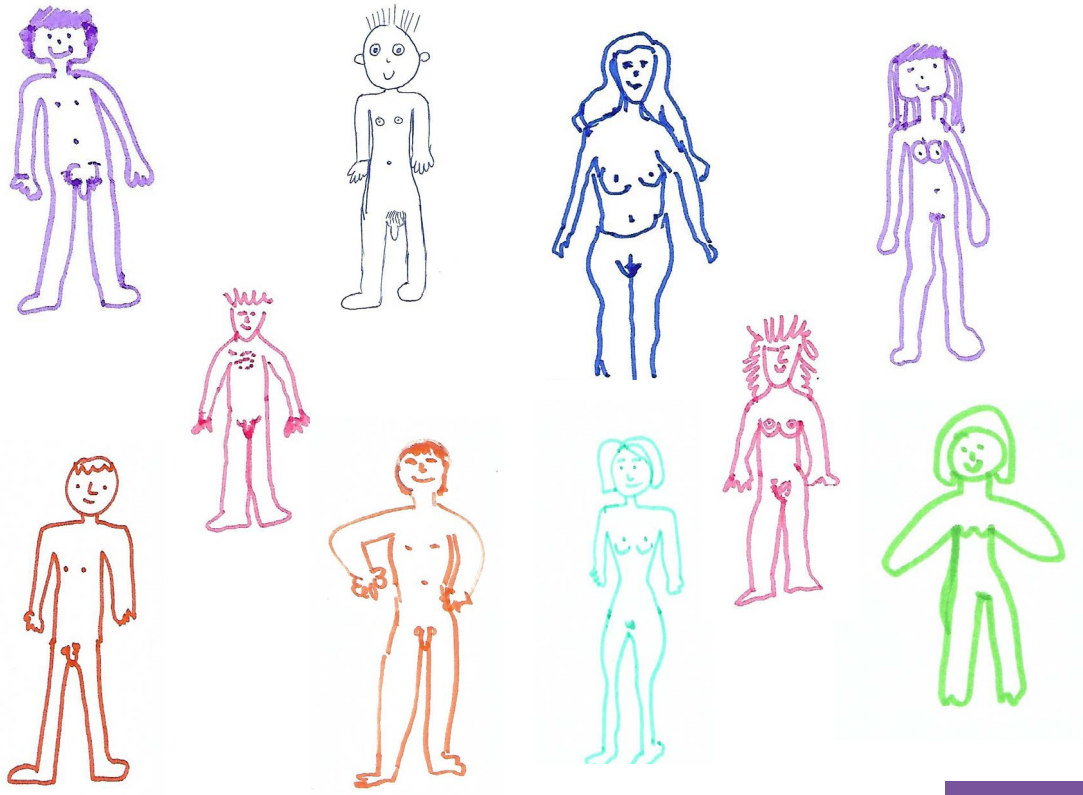

La primera pregunta que et volem fer és si el teu cos s'assembla a aquests? Et representen aquests dibuixos o t'has invisibilitzat? Representen el teu entorn?

La norma ens fa interioritzar el que s'espera (o es desitja) d'un cos que etiquetem de dona o d'home, El binarisme no ens deixa veure més enllà, obviant altres realitats com la de les persones intersexuals[13] i trans*[14].

El que anomenem, el que silenciem, el que evidenciem, el que donem per suposat i el que qüestionem poden esdevenir preludis de les violències estètiques que rebrà el nostre alumnat sobre el seu cos al llarg de la vida o, per contra, oportunitats de conèixer, reconèixer i donar valor a les diversitats.

Veure des de la infantesa que el món es ple de cossos diversos pot ser una estratègia per fomentar el nostre autoconcepte i per combatre la discriminació exercida cap als cossos que la societat considera no normatius, que, per cert, són la gran majoria. Anar un pas més enllà seria la nostra tasca docent, oferir una realitat que es nega pel que fa a les corporalitats de formes, colors, de capacitats diverses...

Què passaria si el cos no fos la carta de presentació d'alguns estereotips? Què passaria si la meva capacitat de desitjar i ser desitjada s'ampliés, perquè m'han ensenyat que hi ha vida després del binarisme? Què passaria si m'agradés el meu cos? Què passaria si sé que el cos es modifica i és modificable, fins i tot a nivell genital?

13 Glossari
14 Glossari

Cossos amb roba

Els teus dibuixos són similars a aquests?

Home vestit

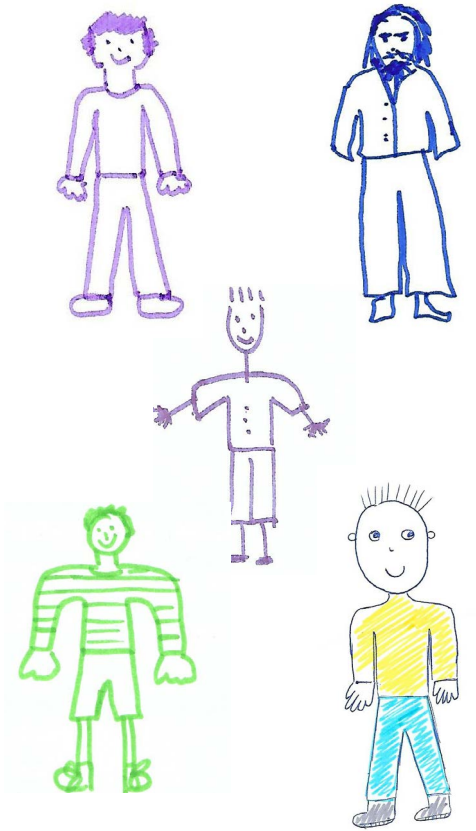

Dona vestida

Et representen aquests dibuixos? I al teu entorn? T'has invisibilitzat o has invisibilitzat persones que coneixes? La norma ens fa interioritzar què s'espera pel que fa a la vestimenta que hem de portar. La roba ha passat a ser la continuació del que va a sota d'aquestes peces. És a dir, el nostre cos. Si en el moment de néixer tens una vulva o tens un penis, ja només els colors que t'assignen per a la roba estaran travessats pel fet biològic, transformant-lo en cultural.

Hi ha uns codis de vestuari que transformen el fet biològic (amb una mirada immutable) en un fet cultural. Si et saltes la normativitat existent del que s'espera de tu rebràs una penalització social que pot ser mínima o màxima, depenent de molts factors. El primer de tot si tens penis o no. Si el tens, aquesta serà més gran a mesura que t'allunyis de la norma. Si tens vulva el marge és més lax. No pensis que te'n lliures, però, o no has sentit mai un comentari com: "És que no et treus partit!".

Creiem que opinem sobre la roba quan el que també estem fent és validar o no el que hi ha sota: "et fa més prima", "estàs molt femenina", "aquesta samarreta et fa una esquena impressionant", "aquesta samarreta és de nenes o de nens", "sembla *marimacho*"... Donem significats que van molt més enllà de la tela, situant la persona en qüestió en una escala de valor que interpreta el cos, el sexe, el gènere, l'orientació... Com més lluny del punt central, de la norma, et situïn, més penalització obtindràs. El més sorprenent de tot és que el que aquí i ara es considera normal, potser no ho ha estat en un altre lloc i moment històric.

Per tant, què passaria si la roba deixés de ser una carta de presentació de qui la porta? Què passaria si vestir amb faldilles o no fos tan sols una opció estètica i no un indicador del meu sexe, orientació, gènere...?

Parella fent-se un petó

Els teus dibuixos són similars a aquests?

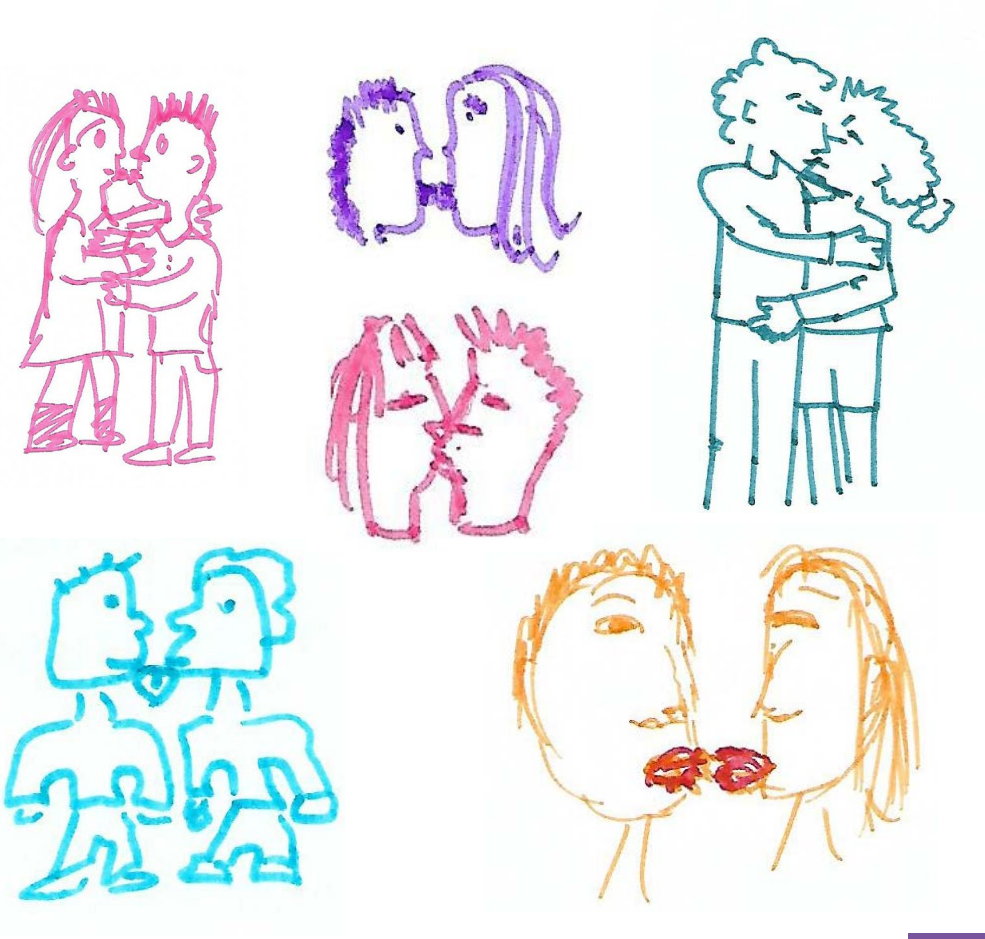

T'hi veus representat/ada? I el teu entorn? T'has invisibilitzat o has invisibilitzat gent del teu entorn?

La norma ens fa interioritzar què s'espera (o es desitja), i que la parella que habitualment ens imaginem, i que mostrem fent-se un petó sigui cisheterosexual[15]. Una de les conseqüències de no fer visibles altres fórmules de desig pot ser la base per desnormalitzar els diferents tipus d'afectes. Les persones que no se senten representades en els dibuixos, ni en la literatura, ni pel·lícules, etc. poden tendir a interioritzar que la seva vivència no és vàlida, no té nom o, si el té, és per fer-lo servir com a insult. Les persones heterosexuals que no veuen representats altres afectes creixen amb una realitat esbiaixada que fomenta discriminacions al considerar-los fets peculiars i no habituals.

15 Glossari

Els teus genitals

Creus que els teus dibuixos et representen?

T'hem demanat tres coses en aquest exercici. Una, era dibuixar els teus genitals; l'altra, dir el nom que fas servir de manera habitual per mencionar-los i, l'última, quins noms sents a les aules quan els mencionen. Parlem una mica més d'aquest exercici.

Ha estat fàcil dibuixar els teus genitals o has fet servir un dibuix estàndard? Creus que a les persones que tenen uns genitals biològicament diferents als teus (penis, vulva i/o intersex) els hi ha estat més fàcil o més difícil representar-los? No és un concurs de dificultat però segurament som conscients que, partint del binarisme genital, dibuixar un penis pot tenir menys complicacions que dibuixar una vulva per diferents raons.

Si tens penis has anat veient els seus canvis, com és, com reacciona al llarg de la teva vida, però també tenim una gran mostra de diferents tipus de penis en diferents mitjans visuals. Sabem que hi ha varietat, tot i que hi ha una idealització quant a la mida (com més gran, millor). D'on haurà sortit aquesta idea? Per tant, si has dibuixat un penis segurament no t'haurà resultat gaire difícil. Però... i si has dibuixat una vulva? La primera pregunta seria si alguna vegada has agafat un mirall per poder veure-te-la millor (o bé ets una persona superflexible). Aquesta pregunta, quan la fem al nostre alumnat amb vulva, provoca rialles però també cares de sorpresa i, fins i tot, algunes de fàstic, obtenint la resposta sense que verbalitzin la qüestió.

Aquest rebuig, no poc habitual, a reconèixer-se, sumat a la representació que veiem de les vulves fa que l'ideal no sigui la que tinc sinó una imatge infantilitzada que cobra força quan visionem pornografia, reforçant la idea que totes les vulves són iguals (en el cas que no m'hagi mirat la meva) o bé que totes les vulves són iguals menys la meva (en el cas que me l'hagi mirat).

Pel que fa als mots que fem servir per nombrar els nostres genitals, no és poc comú que ens hi referim amb altres noms que no siguin els reals. Casualitat? Evidentment, no. És molt revelador que només canviem el nom d'aquelles parts del nostres cos que tenen una relació directa amb pràctiques sexuals (coitcentristes, és clar). Considerem que aquest és un gran indicador de com, des de la infància, les criatures assumeixen que hi ha una part del seu cos que s'anomena de manera diferent, assimilant-ho a un efecte tabú que queda reflectit en l'adolescència. Un exemple que constata aquesta realitat és el que succeeix als tallers de 3r d'ESO on, a partir de diferents jocs en què s'ha d'anomenar els genitals, l'alumnat té la capacitat de passar per tota la xarcuteria i per tota la verduleria abans d'arribar a la paraula *penis* i *vulva*.

Per què succeeix? Deu ser que les criatures no tenen la capacitat lingüística per pronunciar aquestes paraules? És més!, considerem que aquesta capacitat no s'adquireix fins a l'adolescència? O fins a l'edat adulta? Evidentment, no té res a veure amb això, sinó amb el tabú que ho envolta tot.

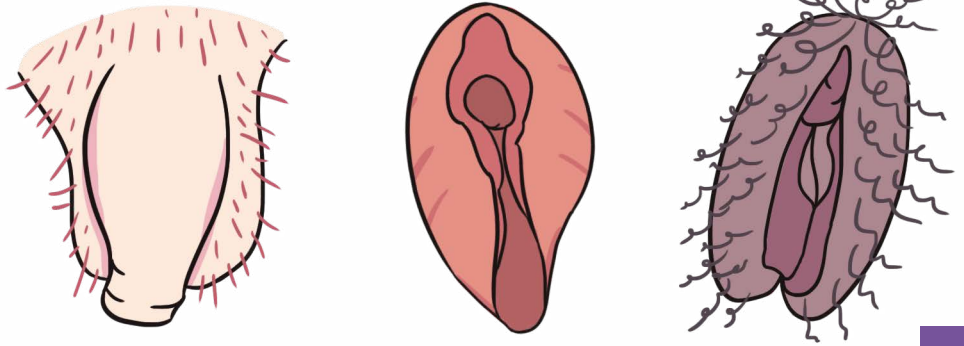

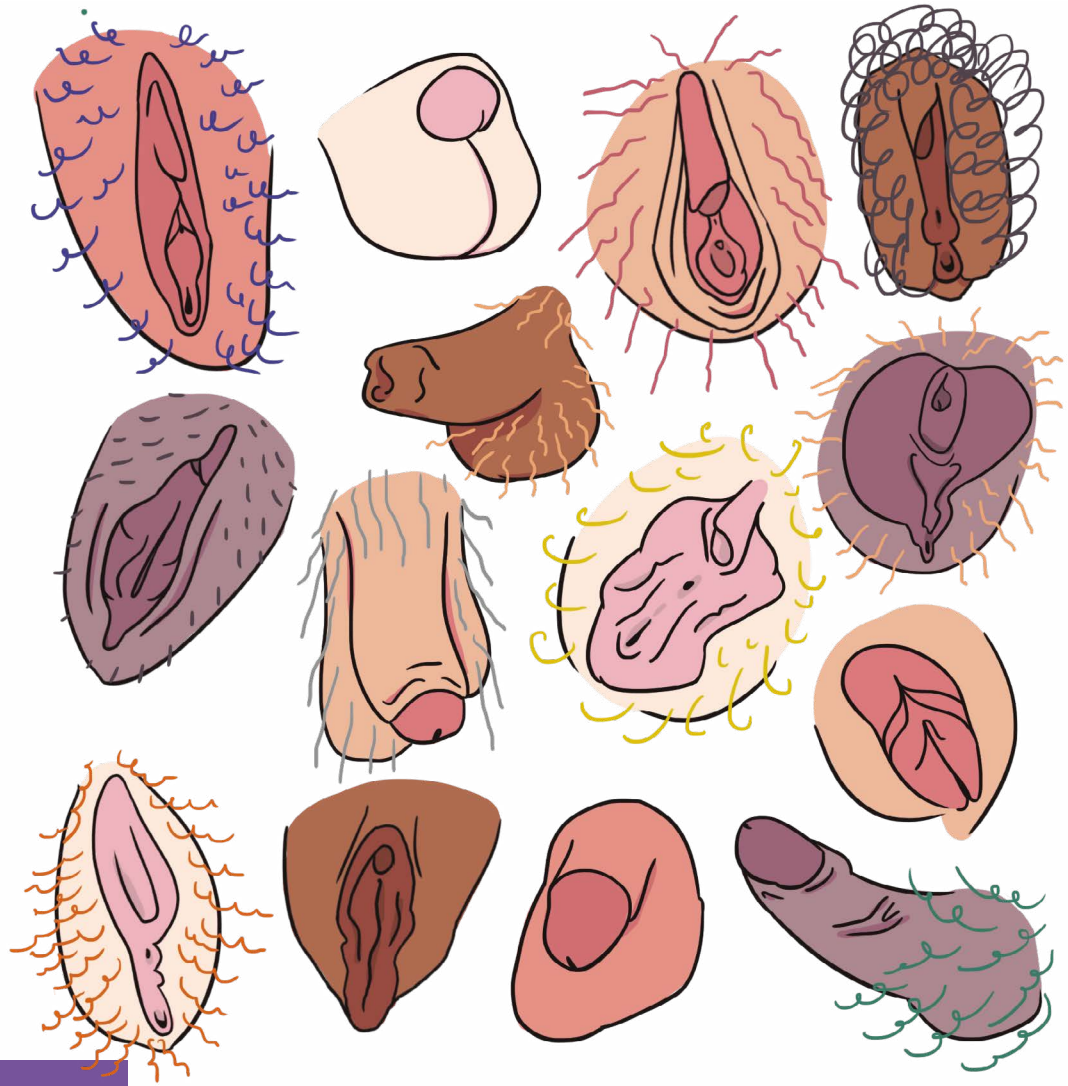

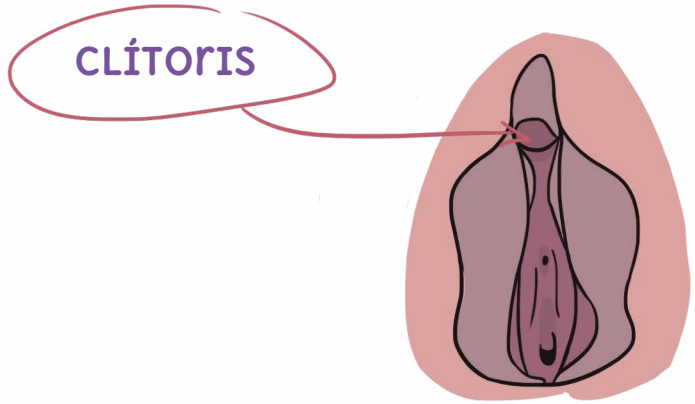

El teu dibuix s'assembla a aquest? La raó per la que t'hem demanat que específicament dibuixis un clítoris és per demostrar que l'educació sexual que rebem continua tenint molts buits.

La primera mancança és que tan sols es visibilitzen aquells òrgans del cos que tenen una relació directa amb la reproducció però s'invisibilitzen aquells que van lligats al plaer. Hem parlat amb plural, al parlar d'òrgans que s'invisibilitzen, però seria més adequat dir que hi ha específicament un òrgan que pateix una ablació social i que, curiosament, el tenen les persones amb vulva: el clítoris.

El control social de la sexualitat i el pes del patriarcat[16] donen prioritat a les pràctiques sexuals penetratives, menystenint-ne d'altres que poden ser complementàries o, fins i tot, principals, en les relacions sexuals, anomenant-les *preliminars*. Aquestes poden ser igual o més plaents que les penetratives, tant per a les persones amb vulva com per a les persones amb penis. Dependrà sempre de la persona i del seu desig.

16 Glossari

Als llibres de text, làmines i altres recursos que es fan servir per explicar el cos humà i la sexualitat, podem conèixer l'interior de la vagina, els cossos cavernosos del penis, etc. Però i el clítoris? És a dir, l'estructura real del clítoris? I la seva funció? Tot i que avui dia, i gràcies al gran esforç de diferents professionals i/o persones sensibilitzades, podem trobar iniciatives a les xarxes on es mostra aquest òrgan, aquest continua sent desconegut pel que fa a la forma i sentit per a una bona part de la població.

Considerem que és imprescindible donar a conèixer el clítoris, el real. Què ens semblaria si quan ens ensenyen a conduir, l'anomenessin, però no expliquessin per a què serveix el fre de mà, per exemple? Ens atreviríem a tocar-lo o aniríem sempre a "mig gas"?

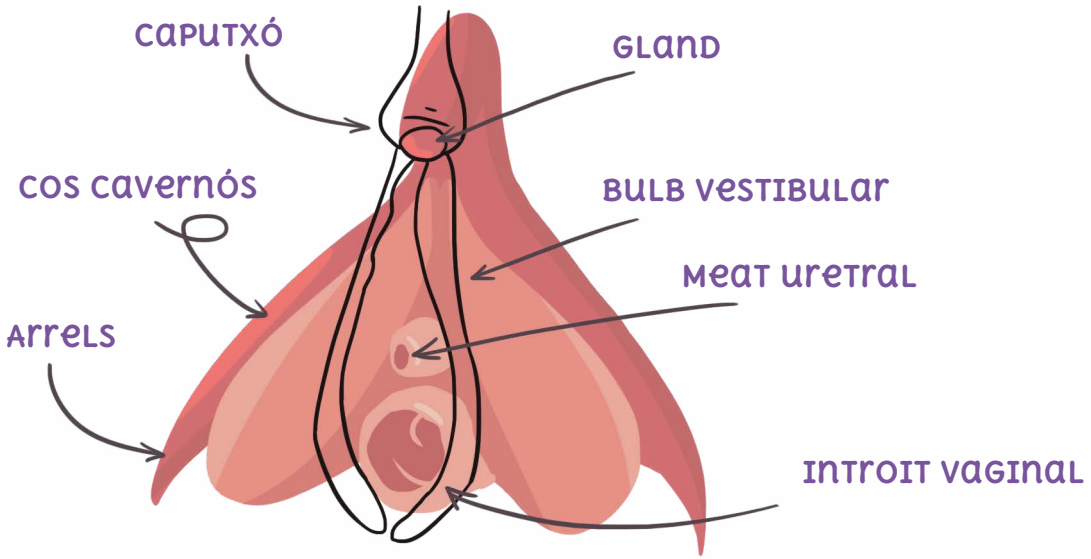

AUTOREFLEXIÓ: COSSOS

EXERCICI 2. ESTRENY?

La potència d'aquest exercici és donar visibilitat al fet que, en moltes ocasions, parlem del cos sense fer-ho directament. Hi ha un imaginari sobre la bellesa, sobre les capacitats, sobre l'expressió, sobre el color del teu cos... que quan li dones llum i forma, et ve al cap la paraula "NORMA".

Aquest exercici el pots fer amb el teu alumnat sempre adequant els missatges que dones a l'edat que tenen. En l'apartat "Exemples per aplicar a l'aula i recursos en línia" podràs trobar diferents exemples que et poden ajudar, si s'ha despertat el teu interès

a) Li has dit a alguna nena que somrigui perquè estaria més guapa?
La bellesa és una de les característiques més valorades i encara més quan parlem de les persones amb vulva. Comentaris com aquest reforcen que una de les prioritats de les dones ha de ser la imatge que mostren públicament.

b) Has fet al·lusió al cos d'algú elogiant-lo o menyspreant-lo?
Opinar sobre els cossos de les altres persones és una pràctica que habitualment fem. De manera espontània, ens surt dir coses com: "Què guapa que estàs avui" o "T'has fixat com anava vestida?" Els cossos ens han dit que són una carta de presentació, però deixa'ns afegir que, de vegades, poden esdevenir una sentència.

c) Alguna vegada li has dit a alguna noia que per com es vesteix, es maquilla o es pentina "no es treu partit"?
L'expressió "treure's partit" porta molta cua. Partit, per a què? Perquè ens puntuïn? Perquè ens tirin floretes pel carrer? Per a buscar què, parella? O simplement l'apro-

vació de la societat en general? Perquè el que sembla que tenim clar és que, en un moment o altre, algú opinarà sobre els nostres cossos.
I ja que hi som, aprofitem per preguntar-te si alguna vegada li has dit a un noi (o has sentit com li deien): "No et treus partit".

D) Has donat per suposada l'heterosexualitat[17] d'algú i quan t'ha dit (o t'has assabentat) que era homosexual, has verbalitzat o pensat: "ui, no ho hauria dit mai, no ho sembla"?
Que no sembla què? A què s'ha de semblar una persona homosexual? El discurs social sobre homosexualitat és políticament correcte i, segurament, en el fons sigui veritat per a moltes persones. Però si aprofundim, trobarem una caixa en el soterrani d'aquella casa que som, carregadeta d'estereotips que ens recorden quina és la norma.

E) Has demanat a classe que algun noi fort t'ajudés a moure alguna cosa?
Si ho fem és per reforçar la virilitat masculina (sigui el que sigui això)? Perquè se sentin còmodes en el seu paper? O ho fem per deixar clar a les noies que si tenen molta força millor que no ho diguin perquè és cosa de nois? Potser ho diem per inèrcia (maleïdes caixes del soterrani!). I si deixem de fer-ho i simplement demanem ajuda quan la necessitem?

F) En alguna conversa en què intentaves explicar qui era algú has fet servir les paraules *blanc, cisheterosexual, cristiana*... en intentar descriure-la?
Si hem intentat descriure algú i aquesta persona era blanca, cisheterosexual, cos normatiu, cristiana o atea i no has fet al·lusió a aquestes característiques segurament la raó es perquè aquest perfil és la norma. El que surt d'aquí sí que és digne de menció, al ser "els/les altres", oi?

17 Glossari

G) En alguna conversa en què intentaves explicar qui era algú has fet servir les paraules *negra, gai, lesbiana, gras, amanerat, camionera, musulmà*... per fer-ne la descripció?
Hi ha coses que no es poden amagar com el color de la pell, parts del físic, però les orientacions del desig sí; la meva expressió, si la modifico, també... Quan sentim aquestes descripcions al nostre voltant sabem del cert que és millor no fer visibles algunes característiques de les que sí que es poden amagar perquè si no ens poden abocar a formar part "dels/les altres". I qui vol ser "els/les altres" si això suposa perdre la meva identitat global com a persona reduint-la una qualitat o un sol tret?

No tenim problema a desmuntar les pel·lícules de superherois i superheroïnes dient que són personatges de ficció, evitant que la canalla intenti reproduir alguna de les accions perilloses que han vist a la pantalla (volar, per exemple). Però què els diem davant de tota la pressió mediàtica que hi ha sobre els cossos? La desmuntem també o la sostenim? Potser ni ens ho hem plantejat. El nostre silenci (és a dir, la no resistència) o l'omissió d'altres corporalitats en la nostra pràctica diària a l'aula pot reforçar malestars entre l'alumnat. Valorar altres qualitats (què pensen, com se senten i què fan) abans que parlar sobre la seva aparença, ajudarà a fomentar una autoestima que no depengui únicament de la valoració del seu aspecte físic. Recordem que som referents i que el com ens hi dirigim pot marcar la diferència entre reproduir estereotips que reforcin la norma o bé que tothom se senti present en la seva individualitat.

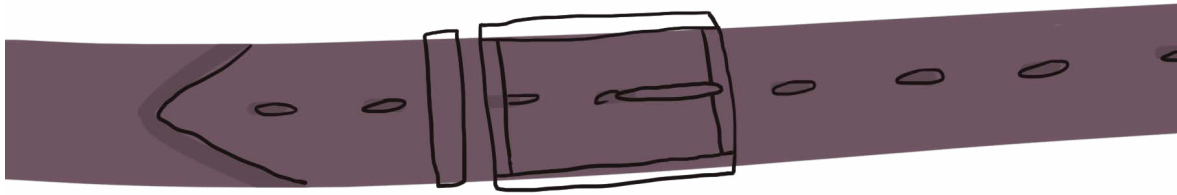

Teoria

El criteri que s'utilitza per determinar el sexe d'una persona es realitza a través de la identificació visual dels seus genitals a partir d'una ecografia prenatal o bé a l'hora del naixement. Aquest criteri és, habitualment, considerat un factor biològic i immutable, quan està demostrat que realment el sexe és un factor dinàmic.

La biologia és tan rica i variada que ni tan sols ens atreviríem a dir que hi ha mascles, femelles i intersexuals, perquè ni totes les persones considerades en un principi mascles o femelles tenen les mateixes característiques hormonals, gonadals, etc. entre si.

I què passa quan els òrgans genitals no són tan fàcilment classificables? Davant del malestar social que creen uns genitals fora de la norma juntament amb la medicalització de la sexualitat es poden prendre decisions prematures i potser innecessàries pel que fa a la reassignació de sexes. L'objectiu que es persegueix és poder encaixar en un sexe o en un altre... com si no hi hagués altres possibilitats. I això, pel que fa únicament als caràcters sexuals secundaris!, els que es veuen externament, però segurament ens sorprendria saber quantes persones són intersexuals i no ho saben, perquè no tenen manifestacions visibles, i no ho sabran, si no és que es dona el cas d'una intervenció quirúrgica, el plantejament d'intentar formar una família biològica, que tingui alteracions (d'allò esperat) en el desenvolupament a la pubertat, etc.

El cos té memòria. Allotja les marques que les creences i vivències ens han deixat en el temps. Aquestes són les que sustentaran i guiaran la forma que tenim de relacionar-nos, no tan sols amb altres persones, sinó amb nosaltres mateixes. El nostre plaer, el nostre desig... l'aprenem i el construïm. Si al nostre alumnat li oferim un ventall de cossos possibles, tots bells pel fet de ser únics, no només estarem apostant per enfortir la seva acceptació (i autoestima), sinó que també estarem fent front a possibles discriminacions cap a altres cossos. Poder oferir una finestra alternativa a l'aparador normatiu dona oxigen a la realitat, fent-la visible i real. Si estem en un món capitalista no hi ha res més transgressor que vendre la realitat, tal com és.

L'experiència corporal que tenim amb el nostre cos no sempre és adequada. No estic dient res de nou, oi? El malestar que podem viure amb el nostre cos va variant al llarg de la nostra vida. Tampoc acostuma a sentir-se de la mateixa forma si ets home, dona, intersexual o trans*. Hi ha alguns cossos que tenen una pressió social més intensa i dolorosa que altres. Per què? El perquè pot venir per molts motius, tot i que els dos principals són la pressió mediàtica d'aquell que es considera un cos 10, i l'altre és la invisibilització de corporalitats que no s'atansen a aquest ideal social.

Si pensem en la nostra etapa escolar ens adonarem que el nostre cos, possiblement, no estava reflectit en els llibres de text, però tampoc ho qüestionàvem.
Tenim la possibilitat d'obrir altres mirades que repercuteixen en el benestar general oferint un ventall (que mai serà la totalitat) d'imatges on la diversitat dels cossos sigui present i, per tant, no hi hagi una única manera de "ser cos". Alhora, podem contribuir a alimentar un pensament crític davant tota la pressió mediàtica que ens bombardeja. Ah, i no podem oblidar que això també pot afavorir que la diferència corporal no sigui un motiu de discriminació, perquè fem visible que la DIVERSITAT ÉS LA NORMA.

Quan es parla de sexualitat és habitual que moltes persones ho relacionin amb sexe (com a pràctica) i ho centrin en els genitals. Al cap i a la fi, si comencem a fullejar els llibres de text, làmines, recursos dels que disposem i n'examinem els continguts, podrem observar que gairebé tot gira entorn de la genitalitat i la reproducció. L'aliança que es dona entre "sexualitat-sexe-genitals" acaba generant un reduccionisme en el concepte i una limitació en la seva vivència.

Tenim clar que representar totes les persones és una fita impossible. Justament aquesta és la meravella de la diversitat. Però si oferim deu opcions en lloc d'una, explicant que només són una mostra de la gran varietat que conformem, ja estaríem obrint unes escletxes per tal que el nostre alumnat pugui colar-s'hi, identificar-se, imaginar...

Estem travessades per NORMES construïdes a partir d'imaginaris que han deixat de banda moltes realitats, però tenim una bona notícia i és que el primer pas per trencar amb tot això és adonar-se'n. Si a partir d'aquest exercici has pogut veure-ho, enhorabona! Comença un viatge ple de qüestionaments i descobriments. Amb el tema del cos nu i del cos vestit hem jugat només amb els termes home i dona, deixant fora les persones intersexuals, trans*, queer[18], grasses, amb diversitat funcional o colors de pell no caucàsics, entre d'altres. No ha estat fortuït aquest exercici, sinó que hem volgut mostrar l'ideal orgànic, d'expressió i d'orientació del desig. A partir d'aquí el que pretenem és fer visible que la norma en el binarisme és rígida i incòmoda, a part d'absurda.

En la pràctica educativa no oferim únicament coneixements, sinó entrenament en el pensament crític sobre les normes. Allò que no faig visible no té únicament el risc de no donar espais de debat, de creixement i seguretat sinó que també té el risc de dibuixar el poder de la discriminació.

18 Glossari

Exemples d'exercicis per aplicar a l'aula / Recursos en línia

Exercicis

1. Quins cossos veiem?

Una comunitat educativa és aquella en la qual tothom participa. Podem proposar fer una excursió amb el nostre alumnat fins a la biblioteca del centre per tal de poder revisar llibres i contes.

Si el nostre alumnat encara no llegeix, podem fer una observació de quins cossos surten als contes. Convidar a revisar si hi ha varietat de colors de pell, de capacitats, d'expressions, de formes, d'afectes... Cada cos pot ser una excusa per treballar aspectes diferents sobre les diversitats existents.

Si el nostre alumnat llegeix, podem proposar buscar entre diferents contes i veure quines característiques ressalten en el cas de les noies i quines en el cas dels nois pel que fa al seu aspecte físic i/o d'actituds i capacitats.

A partir d'aquí... a jugar, a desconstruir, a construir!!

2. PUBLICITAT

Publicitat 1.
Podem crear un espai a l'aula on proposem una pluja d'idees sobre l'ideal. Anirem recollint totes les seves aportacions per acabar llançant preguntes com:

a) El concepte de bellesa pot ser diferent per a cada persona?

b) Creiem que l'ideal de cos bonic és una elecció pròpia o bé existeix una pressió mediàtica que ens influeix en els estàndards de bellesa?

c) A partir d'aquesta pressió mediàtica, hi pot haver gent que se senti fora dels cànons establerts?

d) Hi ha cossos que són invisibles i que no es mostren com a bonics?

Podem aprofitar i demanar al nostre alumnat que portin revistes on hi hagi anuncis publicitaris que tinguin per casa per poder continuar treballant el tema de la bellesa en altres sessions.

Publicitat 2.
Una vegada tinguem les revistes, podem convidar l'alumnat que retallin anuncis publicitaris on hi apareguin models. Demanarem que posin en capses diferents les imatges on surtin: homes sols, dones soles, persones no binàries soles, parelles i grups.

Una vegada organitzat, anirem analitzant, per capses, quins són els missatges que transmeten les postures i actituds dels cossos que surten en els anuncis. Idees per dinamitzar:

a) Quina actitud sembla que tingui l'home? Què em diu la seva postura, mirada, tipus de roba...? I de la dona? I de la persona no binària? (Potser no en trobem cap; seria una oportunitat per poder fer visibles les persones no binàries. El professorat hauria de tenir preparades imatges on aquesta possibilitat es veiés contemplada.)

b) Quins tipus de parelles surten? Qui porta més o menys roba, quina és l'actitud de cada component de la parella? Podríem parlar de relacions de poder, de tipologia de les parelles...

c) A les imatges de grup quants nois i noies surten, en quina actitud, qui porta més o menys roba?

d) En alguna de les imatges surten persones amb capacitats diverses? Si en surten, quins productes són els anunciats?

e) Quin és el color de pell que més predomina en les imatges?

Publicitat 3.
Podem passar diversos vídeos que puguin ajudar a continuar qüestionant els missatges que ens envien des de la publicitat. Recomanats:

Niños vs. Moda.
Yolanda Domínguez.

L'artista Yolanda Domínguez va demanar a un grup de nens i nenes de vuit anys que fessin una descripció del que han vist en algunes de les imatges que surten al vídeo, extretes d'anuncis publicitaris. El resultat deixa veure la violència implícita

i la desigualtat en el tractament d'homes i dones que existeix en les editorials de moda.

Poses.
Yolanda Domínguez.

Yolanda Domínguez, utilitza les postures impossibles de les editorials de moda a través d'un grup de dones reals. Aquestes realitzen les postures en escenes quotidianes, fent cua al museu, al supermercat o en un semàfor, provocant la reacció de preocupació de les persones espectadores.

3. Posar-te en la pell

Demanem a l'alumnat que es tregui les sabates i les deixi en un racó. Expliquem que posarem música mentre caminen lliurement per l'aula i que quan aquesta es pari, hauran de posar-se unes sabates que no siguin les pròpies. Quan tothom tingui les sabates posades, posarem música i demanarem que continuïn caminant: Un minut després demanem que s'asseguin i ens expliquin com ha anat el caminar amb les sabates d'una altra persona. Les preguntes que podem fer per facilitar el debat són:

a) Has pogut escollir les sabates?

b) Ha estat còmode caminar amb unes sabates que no fossin les teves?

c) T'anaven petites, t'anaven grans?

d) De vegades jutgem sense conèixer la realitat de l'altra persona? En quines situacions? Per quins motius?

e) Us han jutjat alguna vegada? I vosaltres, que heu jutjat els altres?

f) És important respectar-nos? Per què?

g) Què vol dir posar-se en les sabates d'una altra persona?

h) Què podem fer per posar-nos en les sabates del nostres companys/es?

Segons el tema que vulguem tractar, haurem d'intentar que surtin situacions concretes de discriminació per poder analitzar-les. Ressaltar en cada situació el "motiu aparent" de discriminació i analitzar després les causes veritables i profundes. Si treballem cossos podem posar exemples de diversitats corporals, capacitats diverses, colors de pell... El motiu final d'aquesta proposta és treballar l'empatia per tal de veure que sempre hi pot haver un motiu discriminatori, perquè tothom és diferent.

Podem fer reflexionar sobre la pregunta de si han pogut escollir les sabates. És una manera de fer-los reflexionar que les persones naixem com naixem, i que fins i tot naixent d'una manera determinada el nostre cos pot patir canvis més o menys sobtats.

Caminar amb unes sabates que no són les teves ens pot aportar tres mirades diferents a treballar:

1. La primera és que caminar amb unes sabates que no són les teves (és a dir, intentar ser qui no ets), no es pot sostenir en el temps sense tenir malestar.

2. La segona és que no podem saber del cert com se sent una persona fins que no ens posem en el seu lloc. Fer-ho requereix exercitar l'empatia.

3. La tercera és plantejar quina utilitat té la discriminació fent reflexions com "per sentir-me bé (o amb poder) necessito fer sentir malament algú altre?" Aquesta porta ens donaria pas a treballar l'autoestima, les violències o el respecte, entre d'altres coses.

Recursos en línia per aplicar a l'aula

En els recursos que a continuació esmentem podràs trobar una gran quantitat d'exemples per aplicar a l'aula, així com les indicacions a seguir i el material necessari. Aquestes són una mostra de l'enorme esforç realitzat per molts professionals que aposten per sumar esforços cap a una educació integral i per unes ESCOLES SEGURES.

El mètode Bodi.
Guia didàctica per fomentar la diversitat i la no-discriminació.

Guia didàctica per fomentar la diversitats i la no discriminació. Aquesta guia conté quinze activitats precedides per un conjunt de lectures bàsiques que serviran de suport per dur-les a terme. Les quinze activitats proposades han estat creades, escollides, provades i revisades amb cura, amb la intenció d'acollir les especificitats de la diversitat i la no discriminació en la primera infància. Totes les fitxes d'activitats inclouen una descripció, objectius, preparació, materials necessaris i les instruccions per dur-les a terme. A més, es proporcionen alguns dels materials complementaris necessaris (targetes, plantilles, links, vídeos, tutorials, consells, etc.).

Somos como somos.

Aquest material està en línia i va ser editat per Comissions Obreres. Compta amb dotze unitats didàctiques que treballen el cos, els gèneres, l'orientació del desig i l'àmbit familiar. Cada unitat ofereix un conte amb activitats pràctiques per treballar a l'aula i fitxes perquè l'alumnat continuï treballant el tema a casa amb les persones amb qui viu. Tots el objectius estan vinculats als del currículum oficial. Ho pots trobar seguint l'enllaç o, si no, busca directament a internet "somos como somos" i et portarà al document.

Niñas y niños.
El valor de la diversidad sexual.

Unitat didàctica destinada a l'alumnat de primària i de 1r i 2n de secundària. Dissenyada perquè l'utilitzi el professorat, encara que no tingui coneixements específics en la matèria. Consta d'un guió de la unitat didàctica i material per projectar, ambdós es poden descarregar del web.

Unitats didàctiques d'educació Infantil, Primària i Secundària.

Activitats agrupades per franges d'edat (a partir de 0 anys) per analitzar les desigualtats existent entre homes i dones.

DIVERSITAT(S)

AUTOREVISIÓ: DIVERSITATS

EXERCICI 1: DOBLEGA EL PAPER SI...

Agafa un full i doblega'l si el que llegeixes creus que et faria sentir incomoditat a l'aula o si et costaria de gestionar. Ho has de fer molt ràpid, sense gaire temps per pensar. Imagina't que estàs a l'escola i la teva resposta ha de ser immediata. No et posis pressió, recorda que és un joc però fes-ho amb sinceritat.

a) Racó de les disfresses: un nen decideix pintar-se els llavis mentre altres nens riuen i van dient "ets una nena".

B) Et trobes a dos nens de cinc anys al pati jugant a lluita, s'estan agafant i tirant-se pel terra i fan gestos agressius, tot i que s'ho estan passant d'allò més bé.

C) Et trobes a dues nenes de cinc anys al pati jugant a lluita, s'estan agafant i tirant-se pel terra i fan gestos agressius, tot i que s'ho estan passant d'allò més bé.

D) Una alumna de la teva classe (set anys) et pregunta què és verge.

e) Entres a una classe d'infantil on un company és a l'aula i sents com li diu a un nen que està plorant: "Va, para, que plores com una nena!"

Exercici 2. Et consideres...

Partint del binarisme sexual. Ara m'agradaria que t'oblidessis de la teva biologia i intentessis respondre a aquesta pregunta independentment dels genitals que tinguis.

Et consideres home? Per què?
Et consideres dona? Per què?

Exercici 3. Insults[19]

Escriu en un paper els insults que en la teva època escolar et van dir o bé vas sentir dir a altres persones. Quan hagis acabat els llegeixes en veu alta.

19 Idea extreta del llibre Pedagogías queer de Mercedes Sánchez Sáinz.

Autoreflexió: diversitats

Exercici 1: Doblega el paper si...

Amb aquest exercici podem revisar si estem preparades per afrontar totes les situacions a l'aula. La resposta, evidentment, és que no (ni tu ni ningú). Però no creus que va molt bé ser flexibles, no tenir por a dir el que penses, saber on buscar recursos en el cas que els necessitem?

a) Racó de les disfresses: un nen decideix pintar-se els llavis mentre altres nens riuen i van dient "ets una nena".
Què et faria sentir incomoditat? Que el nen es pintés els llavis o que hi hagués persones que riguessin d'aquest fet? Et passaria pel cap quina serà o és l'orientació del desig del nen? Et preocupa com reaccionaria la família si s'assabentés que el seu fill s'ha pintat els llavis a l'escola?

Buscar el motiu del meu neguit em pot ajudar a posar noms a estereotips amagats i treballar-los si és el cas. Si em preocupa que hi hagi altres nens que riguin, ja saps que toca: a treballar perquè l'aula sigui un lloc amable i sense espai per a la discriminació. Pots oferir al teu alumnat la possibilitat de qüestionar-se els mites per ser una mica més lliures. Recorda que si no diem res reforcem falses creences que resten possibilitats de ser i d'expressar-se.

Pel que fa a les famílies i/o persones cuidadores, estaria bé poder oferir, des de l'escola, intervencions dirigides també a elles, en les quals poder treballar l'educació sexual. Sabem del cert que és un tema que remou. Segurament, molt més quan s'atansa l'adolescència, però això no significa que la sexualitat aparegui en aquell moment. Proposar espais entre l'escola i les famílies o persones tutores, on

parlar-ne des de la infància, pot ajudar a créixer a tothom i valorar-la com el que és i NO reduint-la a pràctiques sexuals, ITS[20], embarassos no planificats...

B) I C) Et trobes a dos nens de cinc anys al pati jugant a lluita, s'estan agafant i tirant-se pel terra i fan gestos agressius, tot i que els dos s'ho estan passant d'allò més bé. / Et trobes a dues nenes de cinc anys al pati jugant a lluita, s'estan agafant i tirant-se pel terra i fan gestos agressius, tot i que s'ho estan passant d'allò més bé.
Hem unit aquests dos plantejaments per preguntar-te si actuem amb igual mesura davant els mateixos comportaments tant si els protagonitzen nens com nenes. Si la resposta és que ho fem de maneres diferents, hem de ser conscients que continuem fomentant diferències i desigualtats.

Si tens ganes de provar-te més, intenta fixar-te en:
Utilitzes el mateix to de veu quan et dirigeixes a un nen o a una nena? Ets més o menys permissiu al fet que circulin lliurement per l'aula en funció de si és nen o nena? A qui dones més la paraula?
La coeducació[21] comença per l'autorevisió[22].

D) Una alumna de la teva classe (set anys) et pregunta què és verge.
No hem d'oblidar mai que la nostra mirada és una mirada adulta. Si li preguntem a diferents persones adultes què és sexualitat, segurament la gran majoria ho associarà amb el que diem practicar sexe (més concretament la pràctica anomenada coital). Doncs bé, siguem conscients que la canalla rep molta informació que pot entendre o no, però que d'arribar, els arriba i per diferents canals. La sexualitat està present, ens acompanya, no hem de tenir por de poder parlar d'ella. Al contrari, l'hem de celebrar i més si en podem parlar per fer una bona educació sexual. No perdis de vista la mirada adulta, abans de contestar. Assegura't sobre el què vol saber, on ho ha sentit... No tinguem pressa per donar una resposta. Si no, correm el risc que et passi el següent:

¿Qué es virgen?

e) Entres a una classe d'infantil on un company és a l'aula i sents com li diu a una nen que està plorant: "Va, para, que plores com una nena!"
T'incomodaria l'actitud del teu company? Possiblement, sí. Però la pregunta no és tant aquesta com: LI DIRIES ALGUNA COSA SOBRE EL COMENTARI QUE ACABA DE FER?

Nosaltres, a nivell individual, ens podem treballar, encendre la llum, baixar al soterrani, moure caixes... És a dir, avançar. Però què passa amb algunes persones del nostre costat que continuen immòbils? Apel·laríem que reflexionés sobre el que acaba de dir o callaríem? El nostre silenci ens situa al seu costat. Clar i contundent.

Com tens el paper? L'has doblegat o continua sencer? En el cas que l'hagis doblegat, et convidem que n'agafis un altre de la mateixa mida però que aquest estigui intacte, sense plecs. Ara posa'n un a sobre de l'altre i pregunta't què hi veus.

El paper doblegat seríem nosaltres com a professorat i l'intacte seria l'alumnat. Què fem? Comencem a desdoblegar-nos i afrontem l'educació sexual o els doblegem a ells/elles amb el nostre silenci?

20 ITS. Infeccions de transmissió sexual
21 Glossari
22 Si tens interès en el tema et recomanem el llibre Balones fuera: reconstruir los espacios desde la coeducación de Amparo Tome i Marina Subirats.

AUTOREFLEXIÓ: DIVERSITATS

EXERCICI 2. ET CONSIDERES...

ET SENTS HOME, DONA?

Ha estat fàcil respondre a aquesta pregunta?

Nosaltres no tenim resposta, però sí que ens genera moltes més preguntes. El que sí que tenim clar és que les persones trans* poden sentir-se homes o dones sense que la biologia determini la seva identitat o que les persones intersex poden tenir penis i ovaris al mateix temps (per exemple).

Els meus genitals, òrgans, hormones.. em fan home o dona?
La manera en què m'expresso em fa home o dona? L'expressió que tinc pot ser masculina i sentir-me dona, o femenina i sentir-me home. I més.

La meva orientació em fa home o dona? Puc ser dona, femenina o no, i que m'agradin les dones, o no, o ambdós sexes. Puc ser home, masculí o no, i que m'agradin els homes, o no, o ambdós sexes.

Soc menys dona per no voler tenir fills? Per no poder-los tenir?
Puc, fins i tot, no sentir-me home o dona? Puc sentir-me d'una manera o altra depenent del moment?
Puc simplement ser?
Si trobes una resposta, ens ho faràs saber?

AUTOREFLEXIÓ: DIVERSITATS

EXERCICI 3. INSULTS

Amb aquest exercici podem revisar l'arrel de determinats insults com a base del que denominaríem LES FRONTERES DE LA NORMA. Tot allò que no està dins de la norma és menyspreable i, per tant, susceptible de ser criticable.

NO ens diguis que has apuntat: Puta, *gordo/a* i *maricón*? A més d'aquests, segur que n'han sortit molts d'altres, però aquests són dels primers en què has pensat?

L'insult forma part de la violència. És el primer pas que busca humiliar la persona. Si els revisem podem comprovar com molts estereotips travessen les paraules. De manera conscient, podem parlar d'igualtat però de manera inconscient, quan un insult surt de la nostra boca, ens exposem que quedin reflectits els nostres prejudicis i allò que anomenem NORMA.

Els tres insults citats anteriorment són els més sentits als centres. Abans i ara, sembla que no avancem.

Pel que fa a les noies, s'ataca directament el seu físic o es cossifiquen com a objectes. Els cànons de bellesa i de comportament semblen que formen part del nostre ADN i, segurament, això passa perquè la NORMA continua vigent, clavant-se no només en les dietes impossibles, sinó també en els nostres comportament sexuals segons els quals necessitem creure que ens hem enamorat per poder anar-nos-en al llit amb aquesta persona, o bé creiem que podem canviar a qui ens fa mal, perquè l'amor tot ho pot.

Pel que fa als nois, en el nostre imaginari estereotipat, quan diem *maricón* o *marica* ho associem no només a una sèrie de pràctiques sexuals sinó també a la feminitat. És cert que el tema del cos avui dia també preocupa als nois, però que et diguin *marica* és el pitjor que et poden dir, perquè se t'associen dos factors alhora: la relació amb allò femení i amb el sexe anal. I això, a un *tio-tio* (sigui el que sigui això) li fa mal, l'afecta.

Posem l'exemple: Luis Aragonés, que havia estat entrenador de la selecció espanyola de futbol, arriba al país on havien de jugar el següent partit i allà el reben amb un regal de benvinguda, un ram de flors. Ell el rebutja dient aquesta frase:
"A mi me van a dar un ramo de flores, que no me cabe por el culo ni el bigote de una gamba."

Quina carambola, no? Un ram de flors es relaciona amb les dones. Jo soc un *tio* i si em regalen un ram de flors deuen pensar-se que soc gai. Si soc gai, practico el sexe anal. APASSIONANT.

Parlem com pensem o pensem com parlem? Si parlem com pensem, ja podem revisar-nos, perquè, a la que baixem la guàrdia, la nostra capsa amagada del soterrani que conté els prejudicis sortirà. Si pensem com parlem, què us sembla si li donem un tomb al llenguatge? Què us sembla si qüestionem com hauríem de ser, com hauríem de comportar-nos, com hauríem de viure, com hauríem d'estimar, i comencem a ser, comportar-nos, viure i estimar(-nos)?

Teoria

Una aposta és parlar de la diversitat i una altra és fer-ho des de la diversitat. Podem veure el nostre alumnat com un tot o com la suma de moltes realitats encara per reconèixer. Si llegim els cossos dels qui ocupen les aules a partir de l'alfabet del binarisme i pretenem que la lectura sigui entesa per tothom, ens trobarem que continuarem reforçant els estereotips de gènere, d'orientació, de capacitació, d'etnocentrisme[23]. Però si els hi donem veu, no només a partir de les paraules, sinó també del reconeixement de les emocions i de les possibilitats que tenim de ser, ens podem trobar amb un alumnat que es reconegui com a únic i irrepetible i que aprenguin a mirar les altres persones com a úniques i irrepetibles.

En la pràctica docent no hem de perdre de vista que som el producte de les nostres experiències, creences, cultura... i això pot fer que reproduïm estereotips que s'han guardat al nostre soterrani de manera inconscient. Per aquest motiu, és útil poder tenir una mirada crítica de com ens dirigim al nostre alumnat, a qui reforcem, a qui donem veu i a qui no. Som referents, no ho oblidem. Tan important és el com ho fem com sobre què ho fem. Els exemples que fem servir no tan sols de la vida diària sinó també de personatges importants i influents de la història, la ciència, la societat; els materials utilitzats (contes, imatges...), poden esdevenir infinites possibilitats o bé condicionar les opcions de qui ens escolta.

Puta, gorda i *maricón* naveguen lliurement pels passadissos, les aules i els patis dels nostres centres educatius transformant-se en allò que vols evitar per l'estigma que et suposarà que recaiguin sobre tu. L'alumnat es va apropiant d'un conjunt de manaments sobre quina és la norma a seguir si volen ser acceptats, respectats i valoritzats.

23 Glossari

Tornem a la norma. Ens han venut que hi ha una norma pel que fa al cos, al sexe, al gènere, a la orientació del desig,... i que tot el que surti d'ella és el que es considera diversitat. Al nostre parer, divers ho ets tu, fins i tot si et sents cisheterosexual[24] i sense cap mena de disfuncionalitat (almenys les que es reconeixen com a tal). Però també ho soc jo. Què volem dir? Que la diversitat existeix però que aquesta no la conformen una sèrie de persones estranyes i allunyades del punt central (norma) sinó que totes les persones som diverses, i quan això sigui plantejat com un motiu de riquesa i d'alliberació ens adonarem que la paraula diversitat ens anomena a totes nosaltres.

Quan una persona es coneix, i coneix que hi altres maneres de fer i ser, és més fàcil acceptar-se. Si podem comprendre que hi ha moltes formes de construir-se, ens podem relaxar i saber que no s'ha de passar un examen en el que la qualificació final pugui arribar a ser un insult i/o una discriminació.

24 Glossari

Exemples d'exercicis per aplicar a l'aula / Recursos en línia

Exercicis

De vegades, no cal fer un exercici concret per donar visibilitat a les nostres diversitats. Què passaria si comencéssim a oferir a l'alumnat fotografies o dibuixos on es pogués veure un home amb talons, una dona treballant en un taller mecànic, famílies diverses, persones on per la imatge no es pogués (ni es volgués) definir en un binarisme de sexe o gènere? Com se sentirien si em dirigís igual a tothom? I si no donés per suposat les seves sexualitats, ni la de les seves famílies i/o entorn? Possiblement, el que passaria és que creixerien interioritzant moltes més realitats que les que ens van mostrar a nosaltres.

PROPOSTA 1

Podem demanar a l'alumnat que se situï depenent de com es perceben. En un lateral, estaran les persones que es considerin nens; en un altre, les que es considerin nenes i, en un tercer, els que no es considerin ni nens ni nenes.

En aquesta última opció és probable que no s'hi situï cap persona, en edats més tendres. Tot i això, és important visibilitzar-la com una part més de la realitat de la qual formem part. Recordem que **SI NO EN PARLEM NO EXISTEIX** i nosaltres, com a professorat, però també com a persones individuals, som conscients que **LA DIVERSITAT ÉS LA NORMA**.

Podem crear un debat amb l'alumnat sobre si creuen que hi ha diferències entre els nens i les nenes i quines són. Farem una pluja d'idees. A partir de tot allò que hagin dit, buscarem les imatges que ho representen i les retallarem per la següent sessió. L'alumnat ens pot ajudar; portem revistes, catàlegs de joguines, dibuixos i que puguin retallar.

Proposta 1. Qui ho pot fer, qui pot ser, qui pot què

Necessitem: Cartolines o caixes de cartró, retoladors, revistes

DIBUIXEM I RETALLEM. Amb els retoladors dibuixarem tres figures de cossos humans a les cartolines i caixes de cartró, retallant-les després amb el nostre alumnat. *(fins i tot aquí es pot sortir de la norma i dibuixar tres formes diferents: més grasses, més primes, més altes, més baixes, amb una cama o amb un braç. Crear un cos fins i tot ja és un exercici en si on podem donar valor a les diferències).*

POSEM NOM. Podem posar nom als cossos demanant que n'hi hagi un que majoritàriament es faci servir per a nois, un altre per a noies i un altre que s'utilitzi indistintament. Debatre la qüestió dels noms pot ser un gran exercici per reconèixer que el meu nom no té per què definir la meva identitat sexual[25] (ni el meu sexe). Un altre exercici pot ser buscar persones de sexes diferents que puguin tenir el mateix nom.

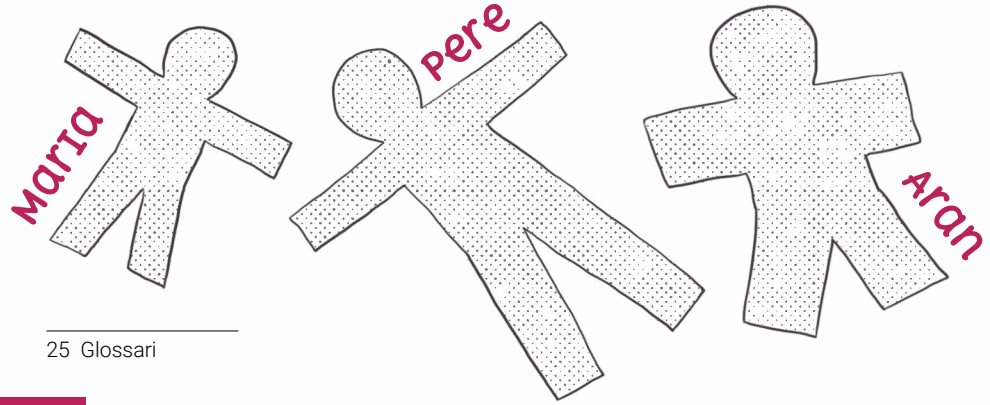

25 Glossari

OBSERVEM, DECIDIM I RETALLEM. Les revistes: amb l'alumnat (o pots tenir-ho preparat) heu de retallar imatges que tinguin relació amb el tema que vols tractar (un pintallavis, una corbata, unes faldilles, un bigoti, uns pits, una vulva, un penis, una pilota, una disfressa de pirata, d'astronauta...) Aquesta dinàmica, si treballes per projectes, pots fer-la servir en diferents moments d'un mateix projecte o bé en diferents. Simplement, hauràs de canviar les imatges per tal que tinguin relació amb el tema que vulguis abordar. És a dir, si la temàtica central és, per exemple, sobre els oficis, els dibuixos aniran encaminats cap a les professions. Si el projecte és sobre el cos humà, doncs fes servir dibuixos que tinguin a veure amb aquest àmbit.

JUGUEM I QÜESTIONEM. Una vegada tenim el material, demanarem a l'alumnat que a mesura que mostris d'una en una les fotografies diguin davant de quin nino la posarien i per què. Posem dos exemples amb el tema de professions i amb el cos humà:

a) Professions:
Dibuixos d'un cotxe de policia, ambulància, pissarra, estris de cuina, casc d'astronauta, un micro, un camió de brossa, un bebè (podem dir "una persona que cuida bebès"), moda (unes tisores, una cinta per mesurar), una càmera de fotos, sabates de ballet, càmera cinematogràfica...

B) Cos humà:
Llavis, ulls, pits, melic, penis, vulva, dit, bigoti, pels a les cames, cor, pulmons...

- Què podem treballar:
Els estereotips de gènere, capacitisme[26], corporalitats, realitats trans*, coneixement del cos

26 Glossari

- Com:
Deixarem que a partir del joc surtin els estereotips que l'alumnat ja pugui tenir interioritzats. La tasca del professorat és fer visible altres possibilitats existents i/o qüestionar les que únicament es fan visibles.

- Hem de tenir en compte:
És més útil crear un dubte que faci qüestionar la visió dicotòmica i/o els estereotips que té el nostre alumnat que intentar posar-nos de punta amb les seves creences. Intentem sumar més que anul·lar. El respecte com a primera base d'acceptació de les diversitats.

Exemple d'acompanyament pràctic:
Imaginem que treballem professions i que en les imatges hi havia unes sabates de ballet. L'alumnat les ha posat davant de la figura anomenada Maria.
Pregunta què pots fer: Per què pensem que les sabates de ballet són per a la Maria?

Qüestionant: - Creieu que al Pere i/o a l'Aran els podria agradar el ballet? Com penseu que podria afectar-los que nosaltres haguéssim dit que no poden ballar? De vosaltres, a qui li agrada ballar?

Oferim: Podries tenir material preparat (vídeos, fotografies...) que podeu visionar amb l'alumnat per tal de comprovar que el ball és per a totes les persones a qui els hi agradi ballar o bé fer una recerca grupal activa en el mateix moment per buscar exemples.

Si treballem la diversitat, fixeu-vos si hi ha possibilitats, i aquestes només en són unes quantes, ens seria impossible parlar de totes, però seria magnífic que el nostre alumnat pogués reconèixer o reconèixer-se i donar valor a les diferències que ens fan irrepetibles. Això sí, no podem perdre de vista altres interseccions , com la classe social, per poder parlar de privilegis.

Isaac Hernández[27]

Si treballem la diversitat, fixeu-vos si hi ha possibilitats, i aquestes només en són unes quantes, ens seria impossible parlar de totes, però seria magnífic que el nostre alumnat pogués reconèixer o reconèixer-se i donar valor a les diferències que ens fan irrepetibles. Això sí, no podem perdre de vista altres interseccions[28], com la classe social, per poder parlar de privilegis.

27 Ballarí. Va començar a ballar als vuit anys. Al 2018 va ser guardonat amb el premi Benois de la Danse.
28 Glossari

Jessica Cox[29]

Pablo Pineda[30]

Miquel Missé[31]

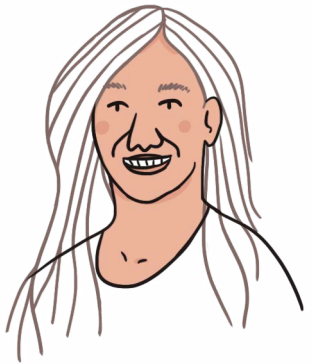

Felisa Reyes[32]

29 Llicenciada en Psicologia. La seva professió és fer conferències sobre superació personal, pilota avions lleugers, i és cinturó negre de taekwondo. La seva vida va inspirar el documental Right Footed.
30 Mestre, presentador, escriptor i conferenciant. És el primer llicenciat europeu amb Síndrome de Down.
31 Sociòleg i activista trans*.
32 Llicenciada en Química. Primera dona gitana doctorada en Ciències Naturals a Espanya.

Proposta 2. Amb qui vius?

Proposarem a l'aula fer un llibre d'històries diverses on les persones protagonistes seran el mateix alumnat i les seves famílies i/o les persones que en tenen la tutela. Aquest llibre anirà rodant per totes les llars, i la idea és que cada alumne/a faci un dibuix de les persones amb les que viu i que expliqui qui són. Una vegada acabada la roda, el llibre serà retornat a l'aula i es parlarà dels diversos tipus de convivència que hi ha.

Aquest es un treball que es pot quedar a l'aula o es pot convidar tota l'escola i fer un treball que arribi a més alumnat d'altres cursos, i fins i tot al mateix professorat.

- Què podem treballar: Diversitat familiar i/o de cura, diversitat sexual.

- Com: El mateix alumnat anirà plasmant les seves realitats de convivència i coneixent la de la resta de persones que hi ha a la classe. A mesura que la llibreta vagi rodant, la canalla anirà coneixent una mica més l'entorn de les persones que ja han tingut la llibreta.

Una vegada finalitza la roda, podem exposar quins tipus de famílies coneixíem i quins no, per exemple.

- Hem de tenir en compte: Si hi ha algun model que no surt, el professorat pot ampliar les respostes explicant altres alternatives. És interessant deixar enrere celebracions com el dia del pare o de la mare, potser podríem aprofitar el 15 de maig, que és el dia de la família, i fer-ho extensiu a tots els models de cura als infants, no només al familiar.

Recursos en línia per aplicar a l'aula

SKOLAE.
Creciendo en igualdad

L'objectiu del projecte SKOLAE és acompanyar a cada comunitat escolar com a facilitadora de l'aprenentatge de nens i nenes, des que neixen i durant totes les etapes de la seva educació, en l'adquisició de les competències necessàries que els permetin escollir el seu projecte vital propi des de la llibertat i la diversitat d'opcions, sense condicionants de gènere, ètnia, religió, nivell econòmic, cultural, origen, etc.

En aquest enllaç podeu trobar el document marc del programa i també fitxes de treball per a diferents etapes educatives.

Pam a pam, coeduquem.

Quadern pedagògic per al professorat del Cicle Formatiu de Grau Superior. Material didàctic.

Familia de colores.

Guia de recursos d'educació sexual i afectiva per a educació infantil i primària.

Pluraleando.
Educar en la diversidad para la igualdad.

Descripció pedagògica que permet a les persones que s'atansen per primera vegada, a la diversitat afectiva sexual i la igualtat entre els gèneres binaris, conèixer i tenir eines per la prevenció de les LGTB-fòbies en els aules.

Las familias en las aulas.

Guia pràctica d'eines i recursos educatius de diversitat familiar

Ttrans-formando.

Pàgina de recursos i informació sobre identitat de gènere, diversitat afectivo-sexual, diversitat familiar, coeducació i acoso escolar per a professorat, famílies i alumnat.

Sexualidades diversas.

Ofereix elements que permeten conèixer millor la sexualitat de les persones amb discapacitat intel·lectual o del desenvolupament.

Educación sexual y discapacidad.
Talleres de educación sexual con personas con discapacidad.

Eina de treball tan per les persones amb discapacitat com per familiars i persones educadores. Trobareu dinàmiques que han format part dels tallers realitzats en diferents centres d'Astúries pels equips educatius.

Guía en materia de adopción

Aquest material, adreçat al professorat, pretén facilitar les orientacions i els materials necessaris per treballar amb el seu alumnat aspectes relatius a l'adopció.

Bloc viu, de l'Associació Antisida de Lleida, amb diferents apartats destinats a qüestionar realitats normatives que ens travessen, oferir eines a professionals de l'educació que vulguin proporcionar al seu alumnat educació sexual de manera transversal i on convidem a que persones que ja realitzin aquesta tasca o hagin experimentat i vulguin compartir la seva experiència puguin trobar una plataforma per sumar. Podeu trobar la "Guia didàctica: Pedagogia de les sexualitats a infantil i primària. "

https://sexconstruccio.wordpress.com

PLaer(s)

Aquest és l´únic apartat que tan sols el pots escriure tu. El teu plaer és teu, i per arribar a conèixer-lo hauràs de passar primer per revisar-te.

Si ho fas, potser també t'ajudarà a oferir possibilitats al teu alumnat perquè busquin el seu, o, si més no, a no evitar que el trobin.

No hi ha res que doni més plaer que fer el que vols, quan vols, perquè vols, com vols..., sempre que si hi ha una altra o altres persones implicades també ho desitgin.

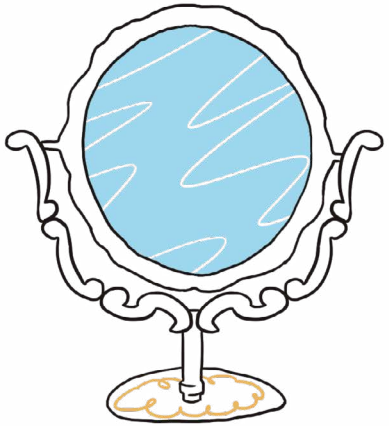

Desitgem que aquesta guia et sigui útil i que l'apartat de plaers amb el que ens acomiadem es transformi en el primer capítol de: "Quan la diversitat és la norma II". Fins llavors...

Plaer? Si ho desitjo.

Annexos

Annex 1. Per saber-ne més

Model biogràfic-professional

Model d'origen suec que neix als anys 50. Fa un tractament de la sexualitat des d'una mirada positiva i fonamentada en el saber científic. El rol de la persona professional és el d'acompanyar i donar eines a les persones perquè puguin decidir com anar construint la seva biografia sexual, a partir de les seves experiències, desitjos, expectatives i emocions.

Per saber-ne més.

Drets sexuals i reproductius

En el marc de la Conferència Internacional sobre Població i Desenvolupament (El Caire, 1994) s'estableixen els conceptes de salut sexual i reproductiva. A la IV Conferència Mundial sobre la Dona (Beijing, 1995) es desenvolupen els dotze Drets sexuals i reproductius, i es reconeix que aquests drets són part indissolubles dels Drets Humans. El vuitè és el dret a la informació i a l'educació.

Per saber-ne més.

Lleis sobre educació sexual a les aules

L'educació sexual no és una assignatura oficial tot i està reconeguda com un dret en diverses lleis i mesures de govern. Aquest curs escolar ens emociona pensar que el programa "Coeduca't"[33] es posarà en funcionament en 300 centres escolars catalans, amb la pretensió d'ampliar-se a altres centres ens els pròxims anys. Us fem un breu resum de la normativa sobre educació sexual en l'àmbit educatiu. Al final trobareu un enllaç que us pot interessar si voleu aprofundir en el marc legislatiu que contempla la igualtat.

Què diuen les lleis sobre educació sexual en l'àmbit educatiu? Fem un petit recull extret del llibre *L'educació afectiva i sexual: un dret, una prioritat.*[34]

Llei orgànica 2/2010, de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de l'embaràs

A l'article 5 del capítol I, corresponent a les polítiques públiques, s'indica que els poders públics han de garantir "la informació i l'educació afectiva sexual i reproductiva als continguts formals dels sistema educatiu". A l'article 9 del capítol III (mesures en l'àmbit educatiu) s'especifica que la formació en salut sexual i reproductiva ha d'incloure un enfocament integral que contribueixi a la igualtat de gènere i faci atenció a la prevenció de la violència de gènere; reconeixement i acceptació de la diversitat sexual; desenvolupament harmònic de la sexualitat amb relació als / a les joves. Recull d'igual manera que la incorporació de la salut sexual i reproductiva al sistema educatiu tingui en compte la realitat i les necessitats dels grups més vulnerables com ara el de les persones amb discapacitat.

33 Programa adreçat a totes les etapes educatives, per ajudar als centres a treballar aspectes bàsics de coeducació, de perspectiva de gènere i de sexualitat de forma explícita, sistemàtica, rigorosa i respectuosa.

34 L'educació afectiva i sexual: un dret, una prioritat. Creación Positiva, CooperAcció i Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears (APFCIB).

Llei 5/2008, del dret de les dones a erradicar la violència masclista

Aprovada pel Parlament de Catalunya. Fa menció a la importància de la coeducació efectiva per tal de transmetre missatges lliures d'heternormativitat i androcentrisme[35].

Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació.

Aprovada pel Parlament de Catalunya.

Article 2. Principis rectors del sistema educatiu. Recull entre altres:

B) La transmissió i la consolidació dels valors propis d'una societat democràtica: la llibertat personal, la responsabilitat, la solidaritat, el respecte i la igualtat.

C) La universalitat i l'equitat com a garantia d'igualtat d'oportunitats i la integració de tots els col·lectius, basada en la coresponsabilitat de tots els centres sostinguts amb fons públics.

I) El respecte i el coneixement del propi cos.

J) El foment de la pau i el respecte dels drets humans.

m) La coeducació i el foment de la igualtat real i efectiva entre dones i homes.

n) L'afavoriment de l'educació més enllà de l'escola.

o) L'educació al llarg de la vida.

35 Glossari

Llei 14/2010, dels drets i oportunitats en al infància i l'adolescència

Aprovada pel Parlament de Catalunya. Dins del capítol de salut, l'article 4 recull el dret a la prevenció, la protecció i la promoció de la salut, en particular, sobre la fisiologia de la reproducció, la salut sexual i reproductiva, el risc per a la salut que comporta l'embaràs a edats molt primerenques, la prevenció de les ITS i del VIH, i també la promoció d'una sexualitat responsable.

Llei 17/2015, d'igualtat efectiva entre homes i dones

Aprovada pel Parlament de Catalunya. Menciona l'educació sexual en el context de la coeducació: "l'Administració educativa ha d'oferir formació en coeducació al seu personal docent, incloses l'educació sexual i contra la violència masclista (...). La Llei ordena "la implantació d'una educació afectiva i sexual que afavoreixi la construcció d'una sexualitat positiva, saludable, que respecti la diversitat i eviti tot tipus de prejudicis per raó d'orientació sexual i afectiva".

Llei 11/2014, per garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgèneres i intersexuals i per erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia

Aprovada pel Parlament de Catalunya. Al seu article 12, corresponent a l'educació, remarca que s'ha de garantir la coeducació així com la incorporació de la diversitat sexual i de gènere als llibres de text, projectes de centre i accions tutorials.

I què diu el currículum escolar?

EDUCACIÓ INFANTIL

Decret 101/2010, de 3 d'agost, d'ordenació dels ensenyaments del primer cicle de l'educació infantil

Article 2. Finalitat. La finalitat de l'educació infantil és contribuir al desenvolupament emocional i afectiu, físic i motor, social i cognitiu dels infants, proporcionant-los un clima i entorn de confiança on se sentin acollits i amb expectatives d'aprenentatge. L'acció educativa ha de permetre el desenvolupament afectiu, el creixement personal dels infants, la formació d'una imatge positiva i equilibrada d'ells mateixos, el descobriment de l'entorn, de les possibilitats del seu propi cos, del moviment i dels hàbits de control corporal, perquè actuïn cada vegada d'una manera més autònoma; la possibilitat d'experimentar, de relacionar-se i de comunicar-se amb les altres persones, infants i persones adultes, per mitjà dels diferents llenguatges, establint vincles i relacions amb les corresponents pautes elementals de convivència, de relació i de respecte al principi de no discriminació.

EDUCACIÓ PRIMÀRIA

Decret 119/2015, de 23 de juny, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació primària

Article 3. Objectius.

e) Adquirir autonomia personal i elaborar una imatge positiva i equilibrada d'un mateix per afavorir la igualtat de drets i oportunitats entre homes i dones i la no discriminació de persones amb discapacitats; defensar l'aplicació dels drets humans en tots els àmbits de la vida personal i social, sense cap tipus de discriminació per raó de naixement, raça, sexe, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

m) Desenvolupar les capacitats afectives en tots els àmbits de la personalitat i en la manera de relacionar-se amb els altres, i aquelles que fomentin la igualtat de gènere, així com una actitud contrària a la violència i als prejudicis de qualsevol mena.

n) Valorar la importància de la higiene i de la salut, acceptar el propi cos i el dels altres, respectar les diferències i utilitzar l'educació física per afavorir el desenvolupament personal i social.

SUATEA[36] ha elaborat un document que recull la legislació, la normativa i la documentació internacional, estatal i asturiana en resposta als atacs que reben les escoles coeducatives i el professorat que coeduca, els quals, per tant, estan complint la llei. Tot i que, evidentment, aquest document no recull la normativa catalana, podem aprofitar l'esforç de recopilació fet pel SUATEA i fer una mirada al marc legislatiu comú, que no únicament sustenta l'educació per la igualtat i pel respecte a la diversitat, sinó que protegeix el professorat de les agressions dels sectors més conservadors.

Per saber-ne més.

36 Sindicato Unitario y Autnónomo de los Trabajadores de la Enseñanza de Asturias

En els següents links podràs trobar diferents protocols vigents pel que fa a **Prevenció, detecció i intervenció** davant conductes d'odi i discriminació, d'assetjament i ciberassetjament entre iguals, atenció i acompanyament de l'alumnat transgènere en els centres educatius i l'abordatge de la violència masclista entre d'altres.

Per saber-ne més.

ODS. Objectius de desenvolupament sostenible
L'any 2015, tots els estats integrant de les Nacions Unides van aprovar disset objectius, integrants de l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible. L'objectiu 4 és: Garantir una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i promoure oportunitats d'aprenentatge durant tota la vida per a tothom.

Per saber-ne més.

Annex 2. Llibres i contes

Infantil i primer cicle de primària

Això no és normal! Mar Pavón. Ed. NubeOcho, 2015
L'elefant tenia una trompa molt, molt llarga..., llarguíssima! –Això no és normal! Dutxava, eixugava i perfumava amb ella al seu petit elefant. –Això no és normal! Ajudava el ximpanzé més vell a pujar a l'arbre. –Això no és normal!

Cua de sirena. Alba Barbé i Serra, Sara Carro Ibarra. Ed. Bellaterra, 2016
En Roc estava més marejat que un allioli. No entenia res de res del que el cranc li havia dit... No entenia per què era una cosa que s'havia de convertir en una altra. A més a més, per sempre més! Una cosa o l'altra. Blanc o negre. Carn o peix. Nen o nena, humà o sirena... Com si només hi hagués dues opcions! No pot ser que una decisió sigui també que no vols prendre una decisió?

El meu cos és meu! Dagmar Geisler. Editorial Juventud, 2015
Dir que no i protegir-se de contactes desagradables no és fàcil. Els nens que se senten segurs de si mateixos tenen més facilitat per dir ben clar el que volen i el que no. Per això és important que tots els nens prenguin consciència dels seus sentiments i del seu cos. Només així podran establir límits.
Prevenció contra l'abús.

El rebaño. Margarita del Mazo. Ed. La Fragatina, 2014
Ser ovella és molt fàcil, només s'ha de seguir el que diu el manual: menjar, passejar, dormir... i ajudar a dormir. No cal pensar, només s'ha de fer el que fa la resta. Però que passa quan una ovella no segueix el manual?

En familia. Olga de Dios. Ed. La casa Encendida, 2015
Descobreix una família singular, la d'uns monstres de colors que comencen a fer-se preguntes. Quants tipus de famílies existeixen? Què és una família avui?

Ens agradem! Juanolo. Ed. Tandem Edicions, 2006
Aquest llibre demostra que no importa qui ens agrada, sinó que qui ens agrada, ens agrada molt. He arribat a una conclusió, el que tenim en comú les persones és que ens agradem. Siguis gran o petita, grassa o prima segur que t'agrada algú. Encara que també hi ha gent a qui no li agrada ningú.

¡Maravillosas familias! M. Luisa Guerrero. Ed. ONG por la No Discriminación, 2011
La natura ens ofereix molts exemples per entendre els diversos models de família que existeixen en al societat. Escrit en forma de petites poesies, cada una d'elles reflexa un tipus de família diferent.

Monstre rosa. Olga de Dios. Grup 62, 2019
Monstre Rosa se sent diferent i per això comença un viatge pel món per trobar el seu lloc. Aquest és un conte sobre el valor de la diferència. Una història per entendre la diversitat com a element enriquidor de la nostra societat.

Niños y niñas. Aingeru Mayor i Susana Monteagudo. Ed. Litera, 2016
Permet visibilitzar la variabilitat de la sexualitat humana a través de vint-i-set fotografies reals de nens i nenes acompanyades de relats en primera persona que emmarquen les seves expressions respecte al gènere i la identitat autopercebuda.

Ni guau ni miau. Blanca Lacasa. Ed. NubeOcho, 2017
Fabio és un gos peculiar perquè no fa res del que s'espera que ha de fer. Un dia Max descobreix que Fabio desapareix cada nit i decideix seguir-lo i comprova que Fabio és feliç sent un gat!

Piratrans Carabarco. Manuel Gutierrez. Ed. La Calle, 2015
Carabarco és un pirata, però un pirata dels de veritat, amb dos ovaris, un gall i un pegat a l'ull en forma d'estel. Diferent d'acord, però igual de bucaner que qualsevol corsari dels set mars.

Uuuh. Fran Roselló. Ed. La Locomotora Editorial, 2017
Hi ha famílies de tota mena a tots els racons del món, també al Castell Encantat. A l'atracció més monstruosa de la fira, el Dídac i l'Aina aprendran que la diversitat és esgarrifosament divertida. Potser perquè tots som esgarrifosament divertits i només ens cal molt d'AMOR

Vermell: Història d'una cera de colors. Michael Hall. Ed. Takatuka álbumes, 2017
La Vermell és una cera de colors que porta una etiqueta on hi diu «vermell», però en realitat és de color blau. El seu mestre vol ajudar-la a pintar de color vermell (Som-hi, pintem maduixes!), la seva mare intenta ajudar-la a ser de color vermell enviant-la a jugar amb una companya de color groc (Aneu a pintar una taronja!), i les tisores volen ajudar-la a ser de color vermell retallant una mica l'etiqueta, perquè pugui respirar més bé. Però la Vermell no és feliç. No hi ha manera que pinti de color vermell, per molt que s'esforci. Un dia una nova amiga la convida a pintar un oceà de color blau i, aleshores, la Vermell descobreix el que els lectors ja sabien de feia estona. Ella és blava! Aquest divertit, acolorit i commovedor àlbum sobre la valentia que s'ha de tenir per ser fidel a un mateix permet diverses lectures. Tothom hi trobarà un motiu de reflexió diferent.

¡Vivan las uñas de colores! Alicia Acosta. Ed. NubeOcho, 2018
Al Joan li agradava pintar-se les ungles i quan a l'escola se n'hi van riure, el seu pare va decidir ajudar-lo i també se les va pintar ell. Aquesta és una història basada en fets reals. Un llibre que trenca amb els rols de gènere i que reivindica la llibertat individual.

primària

¿De quién me enamoré? Wieland Pena y Roberto Maján. Ed. Fundación Triángulo, 2015
Després que el professor digués a classe que quan fossin grans s'enamorarien, la Marta i l'Andrés es plantegen de qui s'enamoraran, tot valorant les diverses opcions de parella que podrien tenir.

El clítoris y sus secretos. Guia didàctica. Presenta la història d'aquest òrgan des del segle XVI fins a l'actualitat, i ens parla de la seva funció i morfologia.

Per saber-ne més.

El día de todo al revés. Bear Bergman, Edicions Bellaterra, 2016
Conte que permet explicar què és la transsexualitat, trencant els estereotips. Útil tant per a famílies, com per a professorat o persones educadores sensibilitzades que vulguin obtenir més recursos per a la infància i la joventut transsexual.

El meu pare es pensa que soc un noi. Sophie Labelle. Edicions Bellaterra, 2018
El pare de l'Alexandra no l'escolta quan ella li diu que li agraden els bitxos, el gos Ninja i tot tipus de llibres. El pare de l'Alexandra es pensa que ella és un noi. De vegades, les persones grans s'equivoquen.

El poder dels nois. Ritxar Bacete. Grup 62, 2019
Els nens necessiten créixer lliures de lligams, estereotips i condicionaments que els fan menys feliços i amb menys capacitats. Han de poder ampliar les possibilitats de ser i estar al món; crear una nova masculinitat, positiva i diversa, que porti els nens a estar connectats amb les seves emocions.

El viejo coche. Mª Luisa Guerrero. Ed. ONG por la No Discriminación, 2009
Dos bons amics ho fan tot junts: juguen, riuen, viuen aventures..., tenen el somni de construir un cotxe. Amb el pas del temps faran realitat el seu somni i descobriran alguna cosa més.

La peluca de Luca: un cuento para valientes. Helena Berenguer, Carmen Ivars, Teresa Jordà, Vicent Poquet, Dolo Vicens, Pep Soler i Romu Soler. Ed. Lalala, 2013
Luca és un tipus especial, amb només quatre anys es va enfrontar a superherois i princeses per defensar la seva perruca blava.

La princesa No. Martin Badia. Ed. Lumen, 2019
La princesa No representa justament el rebuig a l'imaginari comú i estereotipat. La princesa es nega a ser un maniquí i decideix, després d'haver estat tancada pels seus continus nos, escapar-se, deixar la seva torre i emprendre un viatge a la recerca d'ella mateixa.

Las cosas que le gustan a Fran. Berta Piñán. Ed. Violeta infantil, 2007
La Carlota ens parla de la seva mare i de la seva parella, el Fran. Al Fran li agrada llegir, escriure, la truita de patata, posar música, córrer per estar en forma... Tot i que hi ha una cosa que no li agrada gens. D'això va aquest llibre. Què serà el que no li agrada a Fran? I per què serà? Un conte que amaga una sorpresa que canviarà totalment la nostra visió de la història.

Les princeses també es tiren pets. Ilan Brenaman. Ed. Animallibres, 2011
La Laura té un dubte molt important després d'una llarga discussió a classe sobre la Ventafocs. El seu amic Marcel ha confessat que la famosa i delicada princesa es tirava molts pets. Afortunadament, son pare, a qui li agraden els llibres i les bones històries, posseeix un llibre secret de les princeses en el qual la Laura trobarà les respostes a tots els seus dubtes.

Me llamo Pecas. Raquel Díaz Reguera. Ed. NubeOcho, 2018
Pecas es pregunta per què hi ha jocs de nenes i de nens. Colors, roba i..., fins i tot, contes que són per a nenes i per a nens. Trobarà la resposta?

Mi papá es un payaso. José Carlos Andrés y Natalia Hernández. Ed. NubeOcho y Égalité, 2016
El meu pare és pallasso i estic molt orgullós d'ell i de la seva feina, què és de les més importants. Fixa't si és important que fa riure a les persones. Riure! El meu altre pare és metge, diu que les seves son dos de les professions més importants; una cura el cos i l'altra l'ànima. No ho entenc molt ble però sembla molt importat.

Sexo es una palabra divertida. C. Silverberg, F. Smyth. Edicions Bellaterra, 2019
Hi ha qui pensa que parlar de sexe és perillós i controvertit, però també hi ha qui diu que no ens han ensenyant a fer-ho i que necessitem ajuda per anar més enllà de les nostres pròpies experiències, limitar-nos a descriure parts del cos o parlar de malalties.

IGUAL QUE LES PÀGINES D'AQUEST DOSSIER, NI TOT ÉS BLANC NI TOT ÉS NEGRE, HI HA UNA INFINITAT DE MATISOS EN LA REALITAT DE CADA PERSONA. QUAN COMENCEM A ASSUMIR AQUESTA REALITAT, A GAUDIR-LA I CELEBRAR-LA ENS ADONAREM QUE:

LA DIVERSITAT ÉS LA NORMA... I QUE NO HI A NINGÚ COM TU

NI COM TU

NI COM TU

NI COM TU

NI COM TU

NI COM TU

NI COM TU

NI COM TU

NI COM TU

NI COM TU